

Fatih Çiçek

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzincan/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım University/Faculty of Arts and Sciences, Erzincan/Türkiye

eposta: fcicek@erzincan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9749-4830> - RorID: <https://ror.org/02h1e8605>

Nurettin Birol

Doç. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Erzincan/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım University/Faculty of Education, Erzincan/Türkiye

eposta: nbirol@erzincan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9510-2442> - RorID: <https://ror.org/02h1e8605>

Atıf/Citation: Çiçek, Fatih ve Nurettin Birol. 2025. 19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkivalık Hareketleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/44, 119-148.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1673825>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	10.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	26.05.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2025

19. YÜZYILIN SONLARINDA KEMAH VE ÇEVRESİNDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Öz

Eşkya kavramı, asi ve talihsiz anlamındaki Arapça “şaki” kelimesinin çoğulu olup; dağlarda yol kesen, hırsızlık ve soygun yapan, kişiler için kullanılır. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde iktisadi, sosyal hayattaki bozulmalar ve uzun süren savaşların getirmiş olduğu ekonomik buhranlar taşrada süreç içerisinde asayiş ve güvenliğin azalması ile eşkıyalık hareketleri baş göstermiştir. Bu çalışmada ele aldığımız Kemah ve köylerinin Osmanlı hâkimiyeti döneminde arşiv kayıtlarına göre 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar sürekli olarak gerek Dersim aşiretlerinin ve gerek Kemah'ta ikamet eden yerel aşiret unsurlarının yağma ve talanına maruz kalmıştır. Kemah ve civarında gerçekleşen eşkıyalık faaliyetleri incelediğimizde, klasik Osmanlı döneminin tanımlamasına göre ifade edilen *celali*, *levend* ve *sarıca* şeklindeki eşkıyalık türlerinden farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kemah bölgesine saldıran Dersim eşkıyası, yağma, soygun ve zorbalık pratiğine başvuran bunu geçim amacıyla yapan örgütlü bir aşiret yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Dersim ve çevresinde ekilebilir arazilerden az olması, geçinebilmek için kaynakların yetersizliği ve aşiretlerin eşkıyalığı bir yaşam biçimi olarak benimsemeleri gibi sebeplerden dolayı bu aşiretler Kemah ve çevresine sık sık baskınlar düzenlemişlerdir. Osmanlı Devleti Dersim eşkıyasının neden olduğu asayişsizliğin çözümü için çeşitli askeri müdahalelerde bulunmuş, ancak bölgenin aşırı engebeli coğrafyası ve aşiretlerin şiddetli direnişleri nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Özellikle 19. yüzyılın

sonlarında Osmanlı merkezi otoritesinin toplumsal hayat üzerindeki güvenlik denetiminin kaybolduğu zamanlarda Dersim eşkıyası Kemah bölgesine yapmış olduğu yağma ve talanının şiddetini artırmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında Kemah'ın tarihçesi, coğrafi konumu, Osmanlı dönemi idari yapısı ve demografisi üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda Kemah'ın asayişini ve güvenliğini tehdit eden hususlar izah edilmeye çalışılmıştır. Kemah ve köylerine yapılan aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerine dair belgeler kronolojik bir düzende açıklanmaya çalışılmış ve eşkıyanın saldırıları sonrasında bölgenin maruz kaldığı kaotik durum izah edilmiştir. Bu baskınlar sonrası Kemah ahalisinin maruz kaldığı felakete karşılık devletin ve yerel yöneticilerin almış olduğu tedbirlerin ve yapılan yardımların ne şekilde icra edildiği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemah, Dersim, Ekrad, Eşkıya, Aşiret

BANDITRY MOVEMENTS IN KEMAH AND ITS ENVIRONS IN THE LATE 19TH CENTURY

Abstract

The concept of *eşkıya* (bandit) is the plural form of the Arabic word *shaqī*, meaning rebellious and unfortunate, and is used to describe individuals who ambush travelers, engage in theft, and commit robberies in mountainous regions. From the late 16th century onwards, due to economic and social deterioration as well as prolonged wars, the Ottoman Empire experienced a decline in law and order, especially in rural areas, which led to the emergence of banditry movements. According to archival records, the region of Kemah and its villages, under Ottoman rule, were consistently subjected to looting and plundering from the 16th century to the early 20th century—both by the Dersim tribes and by local tribal elements residing in Kemah. Upon examination, the banditry activities that occurred in and around Kemah appear distinct from the types described during the classical Ottoman era, such as *Celali*, *Levend*, or *Sarıca* bandits. The Dersim bandits who attacked the Kemah region were part of an organized tribal structure that engaged in looting, robbery, and acts of violence primarily as a means of subsistence. The primary drivers behind these tribal raids included the scarcity of arable land in Dersim and its surroundings, limited economic resources, and the adoption of banditry as a way of life. As a result, tribes from Dersim frequently launched raids into Kemah and nearby areas. In response, the Ottoman Empire attempted several military interventions to restore order; however, due to the region's extremely rugged terrain and the tribes' fierce resistance, these efforts achieved only limited success. Particularly in the late 19th century, as the central authority of the Ottoman state weakened and its control over public order diminished, the intensity of Dersim bandit attacks on Kemah significantly increased.

The introduction of this study addresses the historical background, geographical location, administrative structure, and demographics of Kemah during the Ottoman period. The second part explores the main issues that threatened public order and security in the region. Archival documents related to tribal-based banditry in Kemah and its villages are presented in chronological order, illustrating the chaotic conditions resulting from these assaults. The study

also elaborates on the measures taken by the state and local administrators in response to the crises endured by the local population following these raids, as well as how those interventions were implemented.

Keywords: Kemah, Dersim, Ekrad, Bandit, Tribe

1. Kemah'ın Coğrafyası ve Tarihçesi

Kemah, 19. yüzyılın sonlarında Erzurum Vilayeti'ne bağlı Erzincan Sancağı'nın bir kazası olarak Fırat Vadisi'nin sol kıyısında 1100 metre yükseklikte bulunan bir yerleşim merkezidir. Kemah'ın ne zaman kurulduğu, adı ve kökeni tam olarak bilinmemekle beraber eski çağlara kadar uzanan bir yerleşim merkezi olduğu bilinmektedir. İslâm kaynaklarında Kemah olarak ifade edilen bölge, Bizans kaynaklarında Kamakha şeklinde yer almaktadır (Şahin, 2022, s. 219). İlkçağın sonlarına doğru Doğu Roma hâkimiyetine giren bölgede bir müddet sonra birbirleriyle mücadele eden birçok yeni prenslikler kurulmuştu. Bunlar, bazen Bizans'ın bazen de Sasanîlerin nüfuzu altına girmişti (Miroğlu, 1990, s. 3). Karasu Vadisi'ndeki tarihi yolu kontrol altında tutan Kemah Kalesi bu yolun önemini yitirmesi ile Kemah zamanla küçülmüştü (Darkot 1997: 559). Orta çağlarda Sasanîler ile Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştiren Kemah'a Müslümanların ilk akınları İslamiyet'in ortaya çıkışından kısa bir süre sonra başlamıştır. Kemah, Emevîler ve Abbasîler devrinde Bizans ile Müslümanlar arasında defalarca el değiştirmiş, bölgede Abbasi hakimiyeti zayıflayınca, 9-11. asırlarda Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. Kemah, 11. yüzyılın ortalarına doğru Selçuklu akınlarının yöneldiği bölgelerden biri olmuştur (Geyikoğlu 2016: 210). Kemah, Erzincan ve Şebinkarahisar 1071 Malazgirt zaferinden sonra Sultan Alparslan'ın komutanlarından Mengücek Gazi tarafından fethedildikten sonra buralar kendisine kılıç hakkı olarak verilmiştir. Mengücek Gazi bu bölgede kendi adıyla anılacak olan Mengücek Beyliği'ni kurarak Kemah'ı da beyliğin merkezi yapmıştır (Turan, 1980, s. 55-56; Taşçı, 2020, s. 94). Mengücek Beyliği 1142'de Erzincan-Kemah ve Divriği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1162 tarihinde ise Kemah-Erzincan kolunun ünlü hükümdarı Behramşah zamanında beyliğin merkezi Erzincan'a taşınmış olup 1228 yılında I. Alaeddin Keykubad zamanında Anadolu Selçuklu Devleti'ne katılmıştı (Turan, 1980, s. 55-79; Sümer, 1990, s. 1-14). Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 senesinde Moğollarla yapılan Köseadağ savaşında mağlup olmasından sonra Kemah ve civarı İlhanlılara bağlanmıştır. Bölgede İlhanlı hakimiyetinin sona ermesi ile ilk önce Eratna Devleti'ne, daha sonra da Mutahharten tarafından kurulan Erzincan Emirliğine bağlanmıştır. Kemah, 14. ve 15. yüzyıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devleti arasında birkaç kez el değiştirmiştir (Taşçı 2020: 97-100).

Kemah, 11 Ağustos 1473 senesinde Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında cereyan eden Otlukbeli Savaşından sonra Akkoyunluların mağlubiyeti ile Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Fakat bir müddet daha Akkoyunlu idaresinde kalmıştır. (Uzunçarşılı, 1975, s. 100-105) Kemah'ın Osmanlı hakimiyetine tam olarak girmesi 1514 senesinde Yavuz Sultan Selim'in

Çaldıran zaferinden sonra olmuştur. Yavuz Sultan Selim sefer dönüşünde kışı Amasya'da geçirdi. Daha sonra müstahkem bir kalesi olan Kemah'ın fethi için Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirdi, padişahın bizzat gelip katıldığı kuşatma sonunda 19 Mayıs 1515 tarihinde Osmanlı yönetimine girdi (Uzunçarşılı 1975: 271). Bundan sonra Kemah bir sancak merkezi haline getirildi ve önce Diyarbakır beylerbeyliğine, 1520-1523 arası Karaman-Rum, 1523-1535 arası tekrar Diyarbakır, 1535'te Erzurum Beylerbeyliği kurulunca buranın sancakları arasında yer aldı. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kemah'ın Erzurum ve Bayburt ile beraber bir sancak teşkil ettiği ve Erzurum Beylerbeyi'nin yetki sahasına dahil edildiği görülmektedir (Şahin, 2022, s. 219). Bundan sonra Kemah ve çevresi, Osmanlıların doğuya İran'a yaptığı seferler sırasında başka bölgelerden bu seferlere katılanların kışlak yerleri arasında yer almıştır. Erzurum, Erzincan ve Sivas gibi şehirlerde yaşayan Ermeniler, 1595 tarihinden sonraki celâli isyanlarından etkilenerek yaşadıkları yerleri terk ederek İzmit, İstanbul ve Tekirdağ'a yerleşmeye başladılar. Kemah çevresinde yaşayan Ermenilerin önemli bir kısmı da bu isyanların etkisiyle yerlerini terk ettiler (Şahin 2022: 219). Fakat Osmanlı Hükümeti 1609 ve 1635 yıllarında yaptığı tehcirlerle, Ermenileri eski yerlerine geri göndermiştir. 1635 yılındaki göç hareketinde Ermeniler Erzincan, Kemah, Eğin ve Divriği dolaylarına iskân edilmişlerdir (Konukçu 2001: 623). Bundan sonra sosyal ve idari açıdan 19. yüzyılın başlarına gelinceye kadar Kemah'ta çok önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

2. 19. Yüzyılın Sonlarında Kemah Kazasının İdari Taksimatı

3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden sonra idari alanlarda önemli reformlar yapılmaya başlanmıştır. Bu değişimden Kemah, Gercanis (Refahiye) ve Kuruçay (İliç) kazaları etkilenmiş olup 4 Ağustos 1841 (H. 15 Ramazan 1265) tarihli mazbata ile Dersim Sancağına bağlanmışlardır (BOA. A.MKT.MVL/17/68). 1861 tarihli ait kayıtlarda bu kazalar Dersim Sancağı'na bağlı olmaya devam ettikleri görülmektedir (BOA. MVL/605-34; BOA. A.MKT. /200-46/ 225/15; Yılmazçelik 2011: 91-92; Karataş 2020: 364) Kemah, 1867 yılında ilan edilen vilayet nizamnamesinden sonra eskiden olduğu gibi tekrar Erzurum Eyaleti'nin Erzincan Sancağı'na bağlanmıştır (BOA. MVL. 664/8; Şahin, 2022, s. 220). Kemah, 19. yüzyılın ikinci yarısında Erzincan'ın en büyük kazası olmuştur (Miroğlu, 1990, s. 34). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgedeki nüfus artışına bağlı olarak ve ayrıca yeni vilayetler nizamnamesi yürürlüğe girmesinden bir süre sonra Kuruçay, Kemah'tan ayrılmış, Gercanis ise Erzincan'a bağlanmıştır. Bu yeni gelişme Kemah Kazası'na bağlı köy sayısı azalmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru salnamelere göre Kemah'ın nahiyelerinin sayısı 4 ile 8 arasında değişirken köy sayıları ise 55 ile 75 arasında değişkenlik göstermiştir. 1899 tarihli Erzurum Vilayeti Salnamesine göre Kemah'ın, Ermenik, İhtik ve Kemarik olmak üzere üç nahiyesi bulunmaktaydı (EVS., 1899, (H.1317), s. 246). Cuinet, Kemah'ı 19. yüzyıl sonlarında "Erzurum vilayet merkezine 214,5 km., Erzincan Sancağına ise 55 km. mesafede, olup hâlâ ticaret ve sanayi merkezi olarak varlığını sürdürmekle birlikte idari açıdan 4 nahiye bölünmüş, 86 köyü ve 3076 evden müteşekkil büyük bir kasaba" olarak tanımlamıştır. Şemseddin Sami'ye göre Kemah Kazası

“Erzincan Sancağı’nın en güney ucunda olup kuzey-doğu yönünden Erzincan Liva merkez kazasıyla, kuzey-doğu tarafından Kuruçay kazasıyla güney, güney-doğu ve batı taraflarından dahi Mamuratülaziz vilayetleriyle kuşatılmıştır, 7 nahiye ve 75 köye sahip olup, fahrî müdürlerle idare olunur.” Şeklinde ifade etmiştir (Ş. Sami 1314, 1892: 3881). 1. Dünya Savaşına kadar Kemah’ın köy ve nahiye sayılarında ufak tefek değişiklikler hariç, önemli bir farklılık olmamıştır. Ancak; 1. Dünya Savaş’ında Erzincan ve civarı Rus Ordusu’nun işgaline uğrayınca; Refahiye, Kuruçay, Kemah ve Pülümür geçici olarak Sivas ve Mamuratülaziz vilayetlerince idare edilmişlerdir. Erzincan’ın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra Kemah, Dahiliye Nezareti’nin 4 Nisan 1918 tarih ve 13298 nolu meclis kararı ile Erzincan Sancağı’na iadesi kararlaştırılmıştır (BOA. DH.İ.UM. 10-5).

3. Kemah Kazasının Demografik Yapısı ve Nüfusu

Osmanlı Devleti’nde ilk nüfus sayımı 19. yüzyılın birinci yarısında yapılmaya başlanmış ancak bu ilk sayımlarda daha ziyade askeri ihtiyaçlar göz önüne alınması sebebiyle sadece erkek nüfus kaydedilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru 1882 tarihinden itibaren kadınların da nüfus sayımlarına dahil edilmesi ile birlikte daha gerçekçi nüfus istatistikleri ortaya çıkmıştır. 1899 tarihli Erzurum Vilayeti Salnamesine göre Kemah’ın nüfusu şu şekildedir: Müslümanlar; 2.480 hanede 7.606 erkek, 7.619 kadın olmak üzere toplam 15.225, Ermeniler; 2.182 erkek, 2.184 kadın olmak üzere toplam 4.366, Rum Ortodokslar ise; 277 erkek, 296 kadın olmak üzere toplam 573 nüfus mevcuttu. Buna göre Kemah Kazası’nın toplam nüfusu: 20.184 kişiden ibarettir (EVS., 1899 (H.1317): 320-321). Şemseddin Sami’ye göre “Kemah, 7 nahiye ve 75 karyeyi (köy) havi olup 18.872 ahalisi vardır ki bunun 14.547 si Müslim, 3.503’ü Ermeni, 189’u Katolik ve 633’ü Protestan’dır” (Ş. Sami, 1896, s. 3881). Düyun-u Umumiye adına araştırma yapan Fransız Vital Cuinet, Kemah Kazası’nın nüfusunu “Müslümanlar 14.557, Gregoryen Ermeniler: 3.503, Protestan Ermeniler: 189 ve Ortodoks Rumlar: 633 kişi olmak üzere toplam nüfusu 18.872 kişi” olarak göstermiştir. (Cuinet I, 1892: 220). Cumhuriyet öncesine ait Kemah Kazası’na ait son nüfus verilerine dair kayıt ise 1917’de İttihat Terakki yönetiminin yaptırdığı sayımdır. Buna göre Kemah Kazası’nın nüfusu şöyleydi: 17.100 Türk, 3.400 Kürt, 2.500 Ermeni, 560 Rum ve 100 diğer gayrimüslimler olmak üzere toplam nüfus: 23.660 kişiden ibarettir. (Gül 2017: 59)

4. 19. Yüzyılın Sonlarında Kemah’ta Eşkialık Hareketleri ve Asayişe Dair Çözümler

Eşkialık kelimesi, Arapça kökenli olup “bedbaht”, “talihsiz”, “günahkâr” ve “asi” anlamlarına gelen “şaki” sözcüğünün çoğuludur. Sözlüklerde farklı biçimlerde tanımlansa da bu tanımların ortak paydasında; kırsal alanlarda yol kesen, hırsızlık yapan, toplumsal düzene karşı gelen, kötücül ve bozguncu nitelikler taşıyan bir insan tipi olarak yer almaktadır (Bardakoğlu 1995, 11, 463-464). Tarih boyunca iktisadi ve politik birtakım bozulmalar

sonucunda bireylerin canına, malına kastetme, zulüm ve zorbalıkta bulunma gibi eşkıyalık fiillerine sık sık rastlanılmıştır. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa karşısında eski gücünü kaybetmeye ve ekonomik zorluklarla karşılaşmaya başlamıştır. Yeni ticaret yollarının değişmesi, Avrupa'dan gelen değerli madenlerin piyasaya sürülmesi, tarımsal üretimin azalması ve şehirlerin nüfusunun artışı gibi etkenler Osmanlı demografik yapısını ve ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte kırsalda tımar sisteminin işlevini bozulmuş, iltizam sistemine geçişle birlikte halkın vergi yükü artmış ve taşradaki yerel idarecilerin halkı mağdur ettikleri görülmüştür. 18. yüzyılda uzun süren savaşlarla birlikte artan mali sıkıntılar halk arasında hoşnutsuzluk ve güven bunalımını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti taşrada eşkıyalık hareketlerine maruz kalmıştır (İnalçık, Quataert 2006: 774-775; Genç 2005: 44-86). Dersim ve Ovacık bölgesindeki bazı aşiretlerin 17. yüzyıldan itibaren bölgede asayiş bozarak eşkıyalık yaptıklarına dair Osmanlı arşivinde bir hayli belge olmasının yanında çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur (Çiçek 2016: 159-168; Demir ve Aksın 2023: 69). Bu ve buna benzer sebeplerle konu ile ilgili belgelerin yoğunluğu sebebiyle çalışmamızı 19. yüzyılın son çeyreği olarak sınırlandırdık.

17. yüzyılın başlarından 1937 yılında yapılan Dersim harekâtına kadar geçen süreç içerisinde başta Erzincan ve Kemah olmak üzere Eğin, Arapkir, Çemişgezek, Kuruçay ve Refahiye civarında yerel unsurlardan müteşekkil çeteler ile ekrad tabir olunan Dersim aşiretlerinin yapmış olduğu eşkıyalık bölgede eksik olmuyordu (BOA. A. DVNSMHM.d.79/59, BOA. A. DVNSMHM.d 119/561). Özellikle Osmanlı Hükümetinin II. Mahmud döneminden itibaren bölge ile daha fazla ilgilenmesi ve merkezileşme politikası, yaklaşık üç yüz yıldan fazla süredir yurtluk ocaklık şeklinde özel bir yönetime tabi Kürt beylerine bağlı aşiretleri tedirgin etmiştir. Bölgedeki aşiretler merkezi hükümetin mevcut statükoyu bozan hamlelerine direnerek merkez-taşra arasındaki gerilimi tırmandırdılar. Bu durum Kemah ve Eğin civarında ekrad aşiretlerin yapmış olduğu baskınların daha da artmasına sebebiyet vermiştir (Yakut 2024: 93). Bu aşiretlerin eşkıyalığa yönelmesinin sebeplerinden biri de Dersim bölgesinde ekilebilir arazilerin kıt olması ve üretimi yapılan mahsulatın halkı doyurmaya yeterli gelememesidir. Bu nedenle aşiretler çoğunlukla Erzincan ve Kemah havalisine baskınlar yaparak buralardan yağmadıkları ürünler ile bir yaşam biçimi ve geçinme şeklini alışkanlık haline getirmişlerdir (Gül 2015b: 4). Eşkıyaya karşı yapılan askeri hareketlerin başarısız olmasının en önemli sebeplerinden biri de Dersim bölgesinin geçit vermez dağlardan, ormanlardan ve akarsuların oluşturduğu derin vadilerden ve sarp kayalıklardan oluşan doğal bir kale gibi olan konumundan kaynaklanmış, bu durum eşkıyanın yakalanmasının önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmıştır (Gencer 2015: 218,219).

Kemah ve civarına yönelik Dersim eşkıyasının sebep olduğu eşkıyalık problemleri yukarıda ifade ettiğimiz üzere 17. yüzyılın başlarından itibaren devam etmekteydi. Osmanlı Devleti merkezi otoritenin gücünü tesis etmeye ve yöre halkını itaat altına almaya yönelik

olarak 1835, 1848, 1850 ve 1851 yıllarında bölgeye askeri operasyonlar yapmış ve aşiretlere karşı üstünlük sağlamışsa da bölge tam olarak itaat altına alınamamıştır (Gencer 2015: 221-238). Bu süreçte Dersim eşkiasına yapılan askeri operasyonlara rağmen Kemah ve çevresindeki köylere eşkıyanın baskınlarda herhangi bir azalma olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ortalarından itibaren Kemah ve civarında eşkıya ile mücadelede çeşitli nedenlerle yetersiz kaldığı veya yetişemediği durumlarda, bölge idarecileri kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmıştır. Yerel yöneticiler, 1847 yılı baharında Kemah'a yapılan baskınlarda eşkıyanın kullandığı boğaz ve vadilere 20 kişilik bir süvari zaptiyesi yerleştirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. 15 Mayıs 1847 (H. 29 Cemaziyülevvel 1263) tarihli belgede ise Kemah Kazası Meclisi bu bekçilere maaş verilmesi için bir mazbata hazırlayarak bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır (BOA., A. MKT./81-34; A. MKT/85-96). Kemah, Kuruçay ve Gercanis (Refahiye) kazalarını tehdit eden Docik ekrağ aşiretine karşı Harput Kazası Meclisi'nde bölgenin güvenliğini artırmaya yönelik bu husus görüşülmüş ve 23 Ağustos 1847 (H. 11 Ramazan 1263) tarihinde meclis kararıyla 20 süvariye ek olarak 30 nefer piyade yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. A.MKT. 93-71). 4 Ekim 1847 (H.23 Şevval 1263) tarihinde de Maliye Nezareti tarafından 30 piyade asker için her birine 50 şer, 20 süvari için her birisine 100'er kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA., A.MKT/ 97-13). Ancak alınan bu tedbirler eşkıya için caydırıcı bir tedbir olmamıştır.

Bölgenin güvenliğine dair bir diğere sorun ise iki sene sonra 25 Nisan 1849 (H.2. Recep. 1265) tarihli belgenin ifade ettiği üzere Kemah, Gercanis ve Kuruçay kazalarının Dersim Sancağı'na bağlanmasıyla Sivas Meclisi'nde gündeme gelmiştir. Zira Koçgiri aşiretinin bir kısmı Sivas'ta bir kısmı da adı geçen kazalarda yaşıyor ve bunlar sürekli hem Kemah ve çevresine hem de yakınlarındaki Sivas'a bağlı kazalara ve köylere baskınlar yaparak etrafı yağmalıyorlardı. Koçgiri eşkiasının engellenmesi hususunda Sivas Meclisi ve Dersim Sancağı birlikte hareket edeceğine dair bir mazbata hazırlanmıştır (BOA. A.MKT. 200-46). Bir müddet sonra 1851 yılında bölgeye kapsamlı bir askerî hareket yapılmıştı, ancak buna karşı aşiretler birleşerek direniş göstermişlerse de yenilerek devlete karşı sorumluluklarını yerine getireceklerine dair söz vermişlerdir. Anadolu Ordusu Müşiri 14 Ekim 1851'de gönderdiği arzda, *"üç-dört yüz seneden beru içlerine hükûmet girmemiş ve kendülerü dahi dağ ve ormanlarda gezerek hayatlarını sürdüren ahalinin çift ve çubuğa alıştırılması gerektiğini"* ifade etmiştir (Yakut, 2024, s. 96). Ancak aşiretler tarafından verilen sözler yerine getirilmediği gibi yaşam tarzlarında da bir değişikliğe gitmemişlerdir.

1856 yılının yaz aylarında Kemah'a bağlı köylere baskınlar olmuştur. Bunlardan ilki Kemah Kazası'ndaki Güllab Uşağı aşiretinin yaptığı baskınlardır. Halkın şikâyetleri neticesinde Erzincan'dan Mirliya Osman Paşa tarafından 150 asker, Binbaşı Meslü Ağa komutasında bölgeye sevk edilmiştir. Bu askerlerin bir kısmı Kemah'taki hanelere yerleştirilirken bir miktarı da Turtak, Tuknir ve Kartalı köylerinde ikamet ettirilmiştir. Bundan sonra Meslü Ağa, Güllab Uşağı aşiretinin boy beyi Halil'e adam göndererek Kemah

Kaymakamının bulunduğu meclise getirtmiş ve 17 Temmuz 1856 (H. 17 Zilkade 1272) tarihinde Ermenilerin de bulunduğu bir toplantıda baskınlar sebebiyle yerlerini terk eden ahalinin köylerine ve evlerine dönmeleri ve gasp ettikleri mal ve hayvanların iade edilmesi üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca aşiretin cezalandırılmaması karşılığında aşiret reisi senetle bir daha eşkıyalık yapmayacaklarına dair söz vermiştir. Bundan sonra bölgede sükûnetin sağlandığı kanaatine varıldığı için askerlerin yerlerine dönmeleri kararlaştırılmıştır (BOA. A.MKT.UM. 248-50). Belgede özellikle Ermenilerinde bulunduğu mecliste aşiret reisi Halil'in senetle söz vermesinden anlaşılabacağı üzere Güllab Uşağı aşireti daha çok Ermenilerin ikamet ettiği köylere baskın yapmıştır. Zira daha sonra adı geçen aşiret genellikle hep Ermenilerin yoğun olduğu köylere saldırmış ve ilerleyen süreçte ortaya çıkan Ermeni ayaklanmalarında devletin yanında yer almıştır. Ancak aşiretin bu tarihte verdiği sözler ileride de görüleceği üzere kâğıt üzerinde kalmış, fırsat buldukça baskınlar devam etmiştir.

1856 yılı sonbaharında ise Dersim bölgesindeki aşiretler ile Koçgiri aşireti Kuruçay, Kemah, Gercanis, Divriği, Çemişgezek ve Eğin kazalarına baskınlar yapmışlardır. Bunlara engel olunması için 19 Eylül 1856 (H.19 Muharrem 1273) tarihinde adı geçen kaza ve köylerdeki ahali yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak bölgedeki askerler baskınlara mâni olamadıklarından bölgedeki köy ve kazaların ileri gelenleri yaklaşık 140-150 kadar imzalı ve mühürlü dilekçeleri Babıali'ye göndermişlerdir (BOA. A. DVN. 116 - 82). 17 Kasım 1860 (H.3 Cemaziyülevvel 1277) tarihli belgede, aynı yılın sonbaharında Kemah, Gercanis ve Erzincan civarındaki gayrimüslim köylerin ahalisine Ekrad aşiretlerine mensup eşkıyanın saldırılarda bulunduğu bu yüzden gayrimüslim köylerin ahalisinin eskiden olduğu gibi huzurlu olmadıkları yolunda Antakya patrikhanesi aracılığı ile şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine konunun araştırılıp gereğinin yapılması için mesele Harput Mutasarrıflığı'na havale edilmiş ve mutasarrıflık yaptırdığı tahkikattan sonra özetle o sene içerisinde bahsedilen köylere herhangi bir saldırı olmadığı ve şikâyetle konu olan hadiselerin eski tarihlerdeki olaylarla ilgili olabileceği cevabı verilmiştir (BOA. MVL. 605-66). 25 Kasım 1860 (H.11 Cemaziyülevvel 1277) tarihli belgede ise eşkıyalık yapan ekrad aşiretlerine mensup eşkıyanın gayrimüslim ahaliye zulmetmedikleri ve o sene sükûnetin hâkim olduğu kaydedilmiştir (BOA.A.MKT.UM. 438-31). Ancak bir sene sonra yani 1861 senesinde eşkıyalık yapan aşiretlerin saldırıları artmış ve halkın mağduriyetlerinin önlenmesi için eşkıya üzerine asker sevk edilmiş olup, yapılan askeri hareketin başarılı olması üzerine eşkıya liderlerinden bir daha bölgeye saldırmayacaklarına dair söz alınması sonrasında, verdikleri söze güvenilerek bölgeden bir kısım asker geri çekilmiştir. Ancak 18 Eylül 1861 (H.13 Rebiyülevvel 1278) tarihli belgede bölge halkı Erzurum vilayeti aracılığıyla gönderdikleri arzuhalde söz verdikleri halde asker çekilince, belgede geçtiği şekliyle "*cibilliyetleri gereği*" tekrar bölgeye saldırdıklarından şikâyetle bulunarak ahalinin kurtarılmasını talep etmişlerdir (BOA. A.MKT.UM. 499-96).

Bir müddet bölgede sükûnet oldu ise de bu durum fazla uzun sürmemiş zira o tarihlerde Dersim'e bağlı olan Kemah Kazası'nda Ermenilere ait olan Avantanın adlı

manastırının 6.000 kuruşluk mal ve eşyası Güllab Uşağı aşiretine mensup Çötü adlı eşkiya ve adamları tarafından gasp edilmiştir. Çötü adlı eşkiyanın kardeşi Küçük Halil ve ona bağlı 60'dan fazla adamı ile bölgede yaklaşık 100.000 kuruş değerinde eşya ve hayvanları yağma ederek kaçmışlardır. Bu esnada Dersim Meclisi azasından Kahraman Ağa'nın da bunları himaye ettiği yolundaki şikayetler Ermeni Patrikhanesi tarafından hükümete bildirilerek suçluların yakalanması ve gasp edilen mal ve eşyaların iadesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Umuru Hariciye Nezaretinden gelen yazı mucibince konu ile ilgili Dersim Kaymakamlığı vazifelendirilip gereğinin yapılması için bölgeye askeri birlikler gönderilmesi ve suçluların cezalandırılıp çalınan malların sahiplerine iadesi talep edilmiştir (BOA. HR.SYS. 2937-60). Gasp edilen eşya ve malların iade edilip edilmediği hakkında herhangi bir belge mevcut değilse de 1892 tarihine kadar bölgede herhangi bir baskın olmadığı anlaşıyor. Ancak 6 Şubat 1892 (H. 7 Recep 1309) tarihinde Mamûratülaziz Vilayeti'nden Dahiliye Nezaretine çekilen şifreli telgrafta Dersim eşkiyasının Erzincan'a bağlı Kuzucan (Pülümür) tarafından Kemah Kazası'na saldırı hazırlığında olduğu istihbaratı üzerine gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir (BOA. DH. ŞFR. 161 – 60). Yapılan incelemede gelen istihbarat doğru çıkmış ve 1892 yılı bahar aylarından itibaren Ovacık bölgesindeki aşiretler Kemah'ın köylerini basmışlardır. Bu aşiretlere engel olabilmek için 11 Temmuz 1892'de Dersim'deki taburlardan birinin geçici olarak Ovacık'a nakledilmesi istenmiştir (BOA. BEO. 30-2182). 15 Temmuz 1892 (H. 19 Zilhicce 1309) tarihli belgede Kemah'ın Üskübürt Köyüne gece yarısı Dersim tarafından yapılan baskında 290 baş hayvan gasp edildiği gibi iki köylü yaralanmış, jandarma efradından bir tabip katledilmişti. Aynı tarihlerde Kuruçay Kazası'nın Armudan Köyünde ikamet eden Ermenilerinin isyana teşebbüs edecekleri bilgisine rağmen bölgeye yeteri kadar piyade ve süvari asker sevk edilememiştir (BOA. DH. MKT. 1971-110). Dersim bölgesindeki aşiretler Kemah'ın haricinde yakınlarındaki Çemişgezek, Eğin ve Kuruçay kazalarına da musallat olmuşlardı. Bu aşiretlerin ıslahı için 10 Ağustos 1892 (H. 16 Muharrem 1310) tarihinde durum seraskerlik vasıtasıyla padişaha iletilmiş ve merkezi Erzincan'da bulunan IV. Ordu'yu Hümayun tarafından "İslah-ı Cedit" icrası için dörder dörder 150 şer mevcutlu 14 tabur piyade ile iki dağ bataryası ve ayrıca iki süvari bölüğünün bölgeye sevk edilmesi emri verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1985-49).

24 Ekim 1892 (H. 02 Cemaziyülahır 1310) tarihinde Dersim'de eşkiyalık yapan bir kısım ekrad aşireti birleşerek Çemişgezek, Eğin, Kemah ve Kuruçay kazalarının köylerine baskınlar yapmışlardı. Bu baskınların önlenmesi hususunda yetki Mamûratülaziz Vilayeti ile Erzurum Vilayetini ilgilendiriyordu. Çünkü; Dersim, Mamûratülaziz Vilayeti'ne bağlı, buna karşılık baskına uğrayan yerlerin çoğu da Erzurum Vilayeti'nin Erzincan Sancağı'na bağlı köylerdi. Ovacık aşiretlerinden en fazla muzdarip olan Kemah, Eğin, Kuruçay ve Çemişgezek kazaları ahalisi durumlarını anlatan bir arzuhalî Mamûratülaziz Valiliğine göndermişlerdi. Valinin Dahiliye Nezaretine havale ettiği arzuhalde özetle; "Dersim'e bağlı Ovacık aşiretlerinin adı geçen kazaların köylerinden yıllardır vergi adı altında para topladıkları halde o sene martini tüfekleriyle ve

askeri kıyafetle 40, 50 şer kişilik çetelerle köylerini basıp ellerine geçirdikleri kadın ve erkekleri dağa kaldırarak fidyeyi necat (kurtuluş parası) vermeye mecbur ettikleri gibi hayvanlarını gasp ettikten sonra, bunlar için de yüklü para karşılığında iade ederek halka zulmettikleri, bunlara mani olmak için bölgeye sevk edilen askerlerin sayıca yetersiz olmalarından dolayı karşılarında aciz kaldıklarından can ve mallarının emniyetini ve eşkiyanın cezalandırılmasını talep etmişlerdir” (BOA. BEO. 87-6518; BEO. 103-7673). Bundan sonra bu mesele Dahiliye Nezareti tarafından sadarete iletilmiş, ilaveten aynı konu ile ilgili Erzurum Vilayeti ve Erzincan Sancağı’nın da talepleriyle birlikte kış bastırmadan geçici olarak yol ve geçit yerlerine asker yerleştirilmesi talep edilmiş ve bu istek kabul edilerek takviye birlikler gönderilmiştir (BOA. DH.MKT. 2014-26). IV. Ordunun gönderdiği askerler ve Mamûratülaziz Valisinin Hozat Kazası’ndaki birlikleri de sevk etmesiyle bölgede asayiş temin edildiği gibi eşkiyanın eline geçen hayvanlardan bir kısmı ellerinden alınarak sahiplerine iade edildiği, Mamûratülaziz Valisinin 7 Aralık 1892 (H. 18 Cemaziyülevvel 1310) tarihli Dahiliye nezaretine gönderdiği yazıdan anlaşılmaktadır (BOA. BEO. 103 – 7673).

Kemah’a baskın yapan Dersim’deki aşiretlerle mücadele devam ederken Kemah ve Refahiye civarında bulunan Güllab Uşağı aşiretinin bu karışıklıktan faydalanarak aşirete mensup Abbas adında birinin 20 kadar eşkiya ile Ermeni Avako Vangel adlı şahsın hanesini basarak ailesini dağa kaldırıp fidye istemiştir. Bunun üzerine Kemah Ermeni Murahhası Vartan Efendi tarafından Erzurum Valiliğinden Vangel ailesinin kurtarılması talep edilmiş, valilik 6 Aralık 1892 (H. 16 Cemaziyülevvel 1310) tarihinde şifreli telgrafla durumu Dahiliye Nezaretine iletmışse de süreç hakkında nasıl bir işlem yapıldığına dair bir belgeye ulaşılamamıştır (BOA. ŞFR. 167-71). 1893 yılında kıtlık ve kuraklığın hüküm sürdüğü sıralarda, aşiretler iâşe temin edebilmek maksadıyla çevre kazalara saldırılarını artırmaktaydılar. 7 Mayıs 1893 tarihinde Kemah ahalisinin sundukları bir arz-ı mahzarda; Kemah’ın köylerinin Dersim ve Ovacık eşkiyalarının yağmasına maruz kaldıklarını öğrenmekteyiz. Yağmada Pekiç köyünde koyunlar ve Korkop köyünden ise öküzler gasp edilmiştir. Hatta hanelere girilerek, kadınların sandıkları kırılmıştır. Bazı köylerin ahalisi ise yağmaların yapıldığı sıralarda hayvanlarını ve çocuklarını alıp Kemah Kasabası merkezine göçmüşler ve talan devam etmesi halinde arazilerini terk edecekleri serzenişinde bulunmuşlardır. Eşkiyalar bu dönemde Ermenilerin evlerini yıkarak, onların yerlerinden kaçıp göçmeleri için gayret göstermişlerdir. Asayişsizlik yaşanan kıtlığı daha da derinleştirmiş ve birçok köy harabeye dönmüştür. Bu tarihlerdeki etkili olan kıtlık sebebiyle Dersim, Harput ve Erzincan civarında bazı vilayetlerden yardımlar talep edilmiştir. (Gül 2015b: 16)

1893 yılı başlarından itibaren Ovacık bölgesindeki aşiretlerin saldırısına mâni olmak için kış bastırmadan geçici olarak bölgede istihdam edilecek 100 zaptiye kaydedilmesi talep edilmişse de bu durum ancak 8 Eylül 1893 (H. 26 Safer 1311) tarihinde Padişah’ın onayına sunulabilmiştir (BOA. BEO. 144-10751, BOA. BEO. 272-20388). Aynı yılın sonlarında hâlâ bölgeye geçici de olsa 100 civarında zaptiye yerleştirilemediği anlaşıyor. Zira 17 Kasım 1893

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkivalık Hareketleri

(H. 8 Cemaziyülevvel 1311) tarihli belgede Kemah'a bağlı Tan ve Üskübürt köylerinin imam ve muhtarlarının imzasıyla Sadarete çekilen telgrafta özetle; *"Dersim civarından senelerdir yapılan baskınlarda şimdiye kadar 20.000'den fazla hayvanı gasp ettikleri gibi iki senedir de can ve ırzlarına kast eylediklerinden ahali perişan olduğu gibi bu sıralarda yine hücum edecekleri haberi üzerine Padişah'tan imdat beklediklerini beyan etmişlerdir"* (BOA. BEO. 328-24567). Bundan sonra aşiretler üzerine devletin baskısı neticesinde 19 Kasım 1893 (H. 10 Cemaziyülevvel 1311) tarihinde Dersim'in Resik Uşağı ve Koç Uşağı aşiretlerinin Kemah'ın Üskübürt köyünden gasp ettikleri 1.000 civarında koyunu geri vermek için aşirete mensup ve cinayetmen mahkûm edilen Bako adlı şahsın serbest bırakılmasını istemişlerse de bu talep kabul edilmemiş (BOA.DH. ŞFR. 176-58) ve nasihat yoluyla bunların iadesine çalışıldığı ve tecavüzlerin önlenmesi için de acilen Çemişgezek-Dersim arasına askeri birlik yerleştirilmesi gerektiği Mamûratülaziz Valiliğince şifreli olarak Sadarete iletilmiştir (BOA. ŞFR. 176-130). 23 Ocak 1894 (H. 16 Receb 1311) tarihindeki şifreli yazıda ise Kemah'tan hayvanları gasp edenlerin Şam Uşağı ve Koç Uşağı aşiretleri olduğu anlaşıldığından bunların oturdukları yerler abluka altına alınarak gasp edilen hayvanların bir kısmının geri alındığı bildirilmiştir. (BOA. DH. ŞFR. 180-92) Beş gün sonra yani 28 Ocak 1894 tarihinde Dersim ve Ovacık Ekradından Koç, Varsık, Topuz, Dağoğlu, ve Karkanlı aşiretlerinden 100 civarında silahlı eşkıya Kemah'ın Takez adlı Ermeni köyünü basarak 300 civarında hayvanı gasp ederek iki kişiyi de yaralamışlardır. Ancak takip neticesinde 100 hayvan geri alınıp sahiplerine iade edilmiş ve şifreli yazıyla haklarında kanuni işlem yapılması Erzurum Valisi tarafından talep edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 181-20).

1894 yılı mayıs ayında aşiretlerin baskınları artarak devam etmişti. 29 Mayıs 1894 (H. 24 Zilkade 1311) tarihinde Resik Uşağı aşiretinden 9 silahlı eşkıya Kemah'ın Poşi Köyü'nü basarak ahalinin hayvanlarını gasp etmişse de, köy halkının takibiyle gasp edilen hayvanların büyük bir kısmı geri alınmış, ancak 9 baş öküz, 80 koyun ve 3 ester (katır) kaçırılmıştır (BOA. BEO. 427-31951). 1894 yılı baharıyla beraber baskınların yeniden artması üzerine IV. Ordudan bölgeye asker sevk edilmesi istenmişse de o sıralarda bunun mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Zira 1894-1895 yılları Ermeni isyanlarının ülke genelinde yayılması sebebiyle aşiret baskınlarına karşı yapılacak müdahale ikinci plana ertelemiştir. Ancak bu durumda ne yapılabileceği hakkında IV. Ordu müşirinin görüşü talep edilmiştir (BOA. BEO. 411-30768). Olaylar bu şekilde gelişme gösterip beklenen yardım ertelenince 12 Ağustos 1894 (H. 18 Muharrem 1310) tarihinde Kemah'a bağlı Vedek, Çınarış, Tan, Urfad, Hodi, Eskizort, Heğuk, Aric, Posni ve Sahun köylerinin muhtarlarının imzasıyla Sadarete bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta özetle; Beş seneden beri Dersim ve Ovacık Ekrad eşkıyasının köylerine baskınlar yaptıkları, hayvanlarını ve hatta kadınların sandıklarının içindeki özel eşyalarını bile gasp ettiklerini ve bunlara mâni olmak isteyenleri de katlettiklerinden bahisle, günden güne zulümlerini artırdıklarını şikâyet eden muhtarlar daha önce Kemah'tan Erzurum Valiliği aracılığı ile Babıali'ye telgraf gönderip Dersim ve Ovacık eşkıyasının Kemah köylerinde

yaptığı mezalimler için yaptıkları bütün başvuruların hiçbirinden cevap alamadıklarını ve ısrarla konuya devletin sahip çıkmasını istemişlerdir (Taş, 2016, s. 379). Bunu üzerine Babialı'den Erzurum'a 13 Temmuz 1893 (H. 28 Zilhicce 1310) tarihinde gönderilen yazıda gereğinin yapılması emredilmiş ve bölgeye jandarma sevk edilerek Dersim ekrad eşkıyasının Çemişgezek ve Kemah'tan gasp ettikleri hayvanların bir kısmının geri alınarak sahiplerine verildiği bilgisi 3 Eylül 1894 (H. 2 Rebiyülevvel 1312) tarihinde Babialı'ye iletilmiştir (BOA. BEO. 468-35035).

Dersim bölgesindeki aşiretlere mensup eşkıyanın Kemah'a baskınları neredeyse her sene devam ettiğinden bir tedbir olarak, Çemişgezek'in Dersim'e karşı olan münasip bir noktasına merkezdeki taburlardan bir bölük ve Kemah'ın Dersim hududuna Erzincan'dan yeteri kadar asker yerleştirilmesi 11 Ağustos 1895 (H. 19 Safer 1313) tarihinde Harbiye Nezareti vasıtasıyla talep edilmiştir (BOA. BEO. 667-49967). 1895 yılı ağustos ayında da Dersim eşkıyasını cezalandırmak üzere Erzincan'dan Kemah Kazası'na askeri birlik sevk edildiği gibi Çemişgezek tarafına da askeri birlik gönderilmesi için seraskerlik vasıtasıyla Harput Komutanlığı'na emir verilmiştir (BOA. BEO. 673-50412). Aynı tarihlerde Ermeni komitasının Erzincan'ın merkezi ve bütün kazalarındaki faaliyetleri ve Ermeni halkını isyana kışkırtmaları (Bırol,2017, s. 22-34) ve bilhassa Kemah yakınlarındaki faaliyetleri sebebiyle, zaten Dersim eşkıyasına karşı kesin bir sonuç alamayan askeri birlikler bölgeye sevk edilmiştir. Bu durum Dersim eşkıyasını caydırmamış, üstelik eşkıyanın baskınlarında artışlar görülmüştür. Nitekim 1895 yılı sonbaharında Dersim taraflarından gelen bir kısım eşkıya Kuruçay taraflarındaki Armudan ve Hasanabad köylerini basarak halkın hayvanlarını gasp etmiş ancak yapılan askeri takibatla 570 adet koyun ellerinden geri alınmışsa da bunlardan 60 kişilik bir çete grubu Kemah'ın Pekiç-i Ulya köyüne geçerek 1.000'den fazla koyunu gasp ederek yakalanmadan Dersim'e geçmeyi başarmışlardır. 12 Ekim 1895 (R. 30 Eylül 1311) tarihli belgenin devamında bu eşkıyayı derdest etmeye güç yetirilemediğinden ancak takip edilerek bölgeden çekilmesinin sağlanabildiği belirtilerek bu baskınların ileride de devam edeceğinden acilen seyyar müfrezeler teşkil edilmesi, yeni asker ve jandarma kaydedilerek sayılarının artırılması istenmiştir (BOA. A.MKT. MHM.657-1). 18 Ekim 1895 (R. 6 Teşrinievvel 1311) tarihinde bir kısım eşkıya Kemah ve Kuzucan (Pülümür) kazalarındaki Ermeni köylerine musallat olduğu bilgisi üzerine buraların güvenliği sağlamak amacıyla askeri birlik sevk edilmiştir (BOA. A.MKT.MHM. 638-11). Bu arada eşkıyaya gerekli cezanın verilememesi civar bölgelerdeki kazaları da tedirgin etmiş, bundan sonra Eğin ve Kemah bölgeleri üzerinden Divriği'ye saldıracakları yolunda Sivas Vilayeti'nden bilgi verilmiştir. Kış yaklaşmasına rağmen buna mâni olunması için adı geçen bölgelere 15 Aralık 1895 (H. 27 Cemaziyülahir 1313) tarihinde askeri müfrezeler yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. A. MKT. MHM. 657-48).

1896 yılı yaz aylarında bir taraftan ülke genelinde Ermeniler toplu kıyama geçtikleri sırada, Dersim bölgesindeki bazı aşiretlerde haydutluklarına devam ederek Kemah ve civar

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri

köylere baskınlar yaparak asayiş bozuyorlardı. Asayişin devlet güçleri tarafından bir türlü istenildiği gibi sağlanamamasının çok çeşitli sebepleri mevcuttu. Bunlar arasında bir devlet görevlisinin doğrudan Padişah'a gönderdiği arzuhal meselenin en önemli boyutlarını gözler önüne seriyordu. Zira; Tefenki Kâtibi Mustafa Şevki tarafından 11 Haziran 1896 (H. 29 Zilhicce 1313) tarihinde Padişah'a bölgedeki gelişmeleri ve hadiseleri, arkasındakileri ve nedenlerini anlatan uzunca 3-4 sayfalık bir arzuhal önemli bilgiler içermesi sebebiyle kısaltılıp sadeleştirilerek aktarılmıştır. Buna göre; *"Hazreti Hilâfetpenâhiye 10 seneden beri Dersim'e bağlı Kuzucan, Pah, Kızılkilise ve Mazgirt aşiretleri halkın huzurunu bozmaktadır. Çemişgezek Kazası yakınlarında bulunan Koç, Şam, Resik, Ferhad ve Karaballı aşiretleriyle Ovacık Kazası civarında bulunan Şeyh Hasan, Arslan, Topuzlu ve Kavi aşiretleri ıslah ve terbiye olmadıklarından cinayet ve her türlü kötülöklere cüret eylemektedirler. Hükümetin şimdiye kadar yaptığı mücadeleden bir fayda olmadığı gibi, yaptıkları kötülöklere daha da artmıştır. Çemişgezek, Arapkir ve Kemah'ın fukarası bunlardan çok fazla zarar gördüklerinden telgraflarla defalarca müracaatlarından da bir netice alamamışlardır. Bunun sebeplerine gelince; İlk olarak, Çemişgezek ahalisinin ileri gelenlerinden olan Salim ve Abdurrahman adlı şahıslar öteden beri Ekrad'ı tahrik ettikleri gibi bunlara yardım ve yataklıkta etmektedirler. İkinci olarak, bu aşiretlere casusluk ve yataklık edenler; Dersim Sancağı tahrirat müdürü Çemişgezek'li Faik Efendi, nüfus memuru Hacı Nazmi, muhasebe baş kâtibi Besim Efendiler, jandarma yüzbaşlarından Necip ve Hasan Ağalar, Çemişgezek banka memuru Mehmed, vergi kâtibi Tal'at Efendilerdir. Dersim Sancağı'nda mutasarrıf, muhasebeci ve müdde-i umumi muavininin haricinde merkez ve bağlı kazalardaki memurların tamamı ve Çemişgezek'teki bir sülale, hükümet tarafından adı geçen aşiretlere karşı bir harekâta teşebbüs olunacağı vakit, bunlar derhal aşiretlere haber verdiklerinden hükümetten şakilerin derdest ve cezalandırılmaları mümkün olamadığı gibi, yapılan onca masrafta boşa gitmektedir. Üçüncü olarak; Çemişgezek'in Germili Köyünde Kürdoğulları namıyla anılan Erzurum Müdde-i umumi Sabık Hasan Tahsin Efendi ile biraderi Urfa Müdde-i umumi muavini sabık İbrahim Efendiler Şam aşiretine mensup meşhur eşkıya Süleyman Çavuş'un akrabası olduğu cümleinin malumudur. Bu şahıslar aşiret-i ekradın cinayet, hırsızlık vs. gibi her türlü kötülöklere tahrik ve teşvik ettikleri gibi Dersim mutasarrıfı Ali Şefik Bey'in aşiretleri ıslah maksadıyla yaptığı teşebbüsle bölgeye gönderilen Miralay Ahmet Bey ile bir tabur Asâkir-i Şahanenin mahvolmasına sebep olmuşlardır. Bundan dolayı ordunun bunları bölgeden tamamen atmaları zordur. Adı geçen Hasan Tahsin Efendi bundan bir sene önce Germili Köyü Ermeni ahalisinden tüccarlık yapan Mikadiç adlı şahsı, Halep'ten yüklü bir para ve mal ile döneceğini haberini alınca, adamlarını üzerine göndererek 5-6 seneden beri kazandığı bütün mal ve parayı gasp edip, kendisini de hem dövüp hem de yaralayarak öldürmekle tehdit etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen bu şahıs kendisini bu olaylar ile bir ilişkisi yokmuş gibi göstermeyi başarmıştı. Bundan başka Tatar Mustafa Ağa ve Ermenilerden Kayrukoğlu ve Topçuoğlu Façatur adlı şahısların ev ve dükkânlarındaki para ve eşyalarını adamları vasıtasıyla gasp ettirmiş, bazı şahısların da arazilerine de el koydurmuştur. Bundan başka Germili ahalisinden Eskice Bidayet Mahkemesi azasından Nabi Efendi'nin hanesini basıp kendisini öldürmeye teşebbüs etmişlerse de buna muvaffak olamamışlar, ancak hamile olan karısının düşük yapmasına sebep olmuşlardır. Bu şahısların bütün*

yaptıkları ve mazileri malum olduğu halde kendilerine bir hanedanlık unvanı verilerek rütbe-i saniye-i sınıf-ı mütemayiz ile taltif edilmişlerdir. Buna rağmen Hasan Tahsin ve İbrahim Efendilerin Ermeniler hakkındaki tutumları ile Dersim halkını tahriklerinin devam edeceği aşikârdır. Ayrıca bunlara Çemişgezek hanedanlığı ve rütbe verilmesi Çemişgezek halkını üzmüştür. Bunların hain olup olmadıkları yeni vali Rauf Paşa'ya sorulup biraz araştırılırsa bütün melanetlerinin meydana çıkacağı aşikârdır.

Son olarak; Hasan Tahsin ve biraderi İbrahim'den başka Çemişgezek'e bir saat mesafede bulunan Ferhad aşireti reisi Deyab Ağa da eşkıyaya talimat vererek devlete sadık olup vergi veren Çemişgezek'in büyük dört beş köyünü basarak çok sayıda hayvanlarını gasp etmeleri neticesinde buralardaki köy ahalisi başka yerlere göç ettiklerinden köyleri boşalmıştır. Yine Çemişgezek'e bağlı yedi köy dahi Hasan Tahsin'in adamlarının hücumlarıyla mahv-u perişan olmuştur ki bu köylerin hepsi de hükümete sadık köylerdir. Bundan başka sekiz sene önce gizlice Rusya'dan Arapkir Kazası'na gelerek Ermeni mektebinde muallimlik yapan Şamadal adlı şahıs, bu tarihlerde Çerkez kıyafeti giymiş adamlarıyla Çemişgezek civarındaki Vank tabir olunan kilisede ikamet ederek Ermenileri isyana kışkırttığı haber alınmış ve Deyab Ağa ise daha önce yaptığı kötülükleri örtmek için bunları ihbar ederek yakalanmalarını sağlamıştır. Yakalanan bu Ermeni eşkıyaları eski vali Nasuh Bey'in vekilliğini yapmış Ahmet Ağa ile polis komiseri Hüsnü Efendiye teslim edilerek Dersaadet'e götürmeleri emredilmişse de bunları Samsun'da elinden kaçırmıştır. Bu Ermeni komita üyeleri tekrar bölgeye gelerek bilhassa Arapkir ve Eğin bölgesindeki Hristiyanlardan topladığı 26 fedai ile Dersim, Sivas ve Harput civarında faaliyet göstermektedirler. Hasan Tahsin ise adamları vasıtasıyla Ermeni hadiselerinin gittikçe arttığı şu sıralara Ermenilerle meskûn köylere şiddet ve cebir uygulayarak olayların büyümesine sebep olmaktadır. Tefenni kâtiplerinden Mustafa Şevki" (BOA. Y.PRK. SGE. 7-16).

Diğer taraftan baskına uğrayan köy muhtarlarının sadarete telgraflar çekerek yapmış oldukları şikâyetlerinin üzerinden beş yıldan fazla bir süre geçmesinden sonra Meclis-i Vükelâda, Dâhiliye Nezaretî'nin 23 Eylül 1896 (H. 15 Rebiyülahir 1314) tarihli tezkeresi 23 Ocak 1897 tarihinde görüşülmüş alınan karar doğrultusunda Dersim ve Ovacık eşkiyasının hudut oldukları Erzincan, Mamûratülaziz ve Sivas'ın köylerinde yaptıkları silahlı baskın ve soygunlar için IV. Ordu'nun gerekli tedbirleri alması talep edilmiştir. Ayrıca Meclis-i Vükelânın raporunda konunun çözümü için herhangi bir ciddi bir tedbire yer verilmemiş, olayın araştırılmasıyla vaziyet geçirtilmeğe çalışılmıştır. IV. Ordu ise elindeki imkanların sınırlı olmasından dolayı bölgeye askeri birliği hemen gönderemeyeceğini bildirilmiştir. Bu durumda bölge halkı kendi başının çaresine bakması gibi bir durumla karşı karşıya kalmıştır (Taş, 2016, s. 379). Bu arada bölgede ekrad aşiretlerinin baskınlarında bir değişiklik olmuyordu. 12 Haziran 1897 (R. 31 Mayıs 1313) tarihinde Erzurum Valisi Rauf Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta; Dersim'in Ovacık Kazası'na tâbi Çallı Köyünden Akuranlı aşiretinden 30 dan fazla silahlı eşkıya 12 Haziran 1897 (R. 30 Mayıs 1313) tarihinin gecesi Kemah'ın Ayranos köyünü basarak köy ahalisinin mal, eşya ve hayvanlarını gasp

ederek köyden birkaç kişiyi de yaralamışlardır. Durumun haber verilmesi üzerine bölgeye zaptiye ve süvari jandarmalar sevk edilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 34-58).

Bu hadiseden yaklaşık bir sene sonra Cerrah Hasan Efendi Kemah'tan Erzincan'a giderken yolda eşkıyanın saldırısına uğrayarak katledilmiştir. Konu ile ilgili Erzurum Valisi Rauf Efendi tarafından Dahiliye Nezaretine telgrafla hemen tahkik ve takip için iki zaptiye komutasında yirmi nizamiye süvarisi ile jandarmaların takibe çıkarıldığı ve buna ilave olarak, süvariden bir müfreze ile bir bölük piyade askeri sevk olunarak takibe devam edildiği 24 Ağustos 1898 (R. 12 Ağustos 1314) tarihinde bildirilmiş, 7 Eylül 1898 (R. 26 Ağustos 1314) tarihinde de Dâhiliye Nezaretinden konunun üzerine gidilmesi ve bir an evvel katillerin yakalanarak cezalandırılması emredilmiştir (BOA. DH. TMIK. M.59-12). Cinayeti işleyen Dersim'in Kırkanlı aşiretinden meşhur eşkıya Hacco'nun oğulları Yeniçeri, Ali ve Hüseyin adlı şahıslar altı kişilik adamıyla beraber Fırat Nehri Kızılyazı geçidinden geçtikleri sırada Ovacık'ın Arslan Uşağı aşiretinden Seyyid Ali'nin yardımıyla çatışma sonucunda yakalanmışlar, diğer adamlarının da takip edildiği Dahiliye Nezaretine 28 Haziran 1899 (R. 15 Haziran 1315) tarihli telgrafla bildirilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 73-5).

Ekrad eşkıyasının Kemah ve civarına yaptıkları saldırılar, yağmalar ve katliamlar artık dayanılmaz bir hal almış bu doğrultuda 31 Ekim 1898 (H. 15 Cemaziyülahir 1316) tarihinde 35 adet köy ve mahalle muhtarları adına Kemah'tan Makam-ı Sadaret'e adeta imdat mahiyetinde bir telgraf daha gönderilmişti. Bu telgrafın sadeleştirmiş özeti şöyledir: *"Dersim ekrad-ı eşkıyasının yıllardır yaptığı mezalim tahammül edilemeyecek bir noktaya ulaştığından bu zamana kadar defalarca bağırdık çağırdık, feryadı figanımızı kimseye işittiremedik. Takat getirilemeyecek bu zulümler karşısında yandık yakıldık. Bu canilerin elinden bizi kurtaracak kimseye de tesadüf edemedik, tümünden mahvolduk. Devletimize her sene verdiğimiz vergi nispetinde öteden beri bu Kürtlere de çaresiz vermekteyiz. Bu sene iki mislini vermek mecburiyetinde kaldık, ama yine de bir köyden bir köye gidemediğimiz gibi, evlerimizde bir gece bile rahat uyuyamıyoruz. Hanelerimizde mal, davar kalmadı. Bunların halleri yüzünden canlarımız ateşe atan şühedanın evlad-ı iyallarının göklere çıkan feryad-ı figanları meleklerle bile aksetti de yine de acil çare bulunamadı. Bunların tecavüzlerine son verilerek mal ve canlarımızın emniyete alınması için şefkat ve merhameti ile şöhret bulmuş padişahımıza güvenmekten başka çaremiz kalmadı. İmzası olan köy ve mahalleler şunlardır; **Köyler:** Dedek, Beveş, Tan, Çatarbaş, Huğsi, Urfat, Üskübürt, Sudiye, Müşkirek, Erkağan, Ubce, Aric, Çörenci, Kerer, Tambas, Baskkasur, Hernasır, Ovri, Vasalı, Ersenbe, Nezkeb, Serpiki, Ekme, Şunzo, Estikâr, Sucah, Sezmoski, Terkiloh, Babu. **Mahalleler:** Ulya, Orta Kedek, Aşağı Kedek, Ayazma, Mektep Önü, Karşıbağ (BOA. DH. TMIK. M. 61-55).*

Köy ve mahalle temsilcilerin bu telgrafları karşılıksız kalmamış, ancak beklenen kesin çözümlü büyük bir harekate henüz dönüşmemişse de bölge valilerine emirler verilerek askeri birlikler sevk edilmiştir. Uzun süren mücadeleler neticesinde Çemişgezek, Eğin, Arapkir, Kuruçay ve Kemah taraflarında gasp ve cinayet gibi suçları işleyen şahısların yakalandığı ve

gasp edilen malların sahiplerine verilmesine teşebbüs olunduğu Mamûratülaziz Valisinin şifreli telgrafıyla Dahiliye Nezaretine 12 Kasım 1901 (H. 30 Recep 1319) tarihinde haber verilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 315-42).

16 Mayıs 1902 (H. 7 Safer 1320) tarihli belgeye göre; Dersim bölgesinden gelen baskınlara karşı 1902 yılında Eğin halkının yardımları ile önemli geçit yerlerine karakollar yapılmıştı. Bunun üzerine Erzincan Mutasarrıfı Mahmud Paşa tarafından Erzurum ve Mamûratülaziz valilerine telgrafla Kemah ve civarının emniyeti için halkın da yardımıyla dört geçit yerine birer karakol daha yapılarak asker yerleştirilmesi teklif edilmiş ve bunun icraata geçirilmesi içinde iki vali ortaklaşa Dahiliye Nezaretine yazarak bunu acilen gerçekleştirilmesi gerektiğini iletmışlerdir (BOA.DH.TMIK.M. 24-30). Çünkü Dersim aşiretlerinin baskınları her iki tarafa bağlı kazalara zarar verdiği gibi, aşiretlerin ıslahı daha çok Mamûratülaziz Vilayeti'ni ilgilendiriyordu. 1902 yılında Ovacık Kazası ekradından Kasımoğlu Manzur ve adamları Kemah'ın Üskübürt Köyünü basarak bir miktar hayvanı gasp ettikleri gibi iki kişiyi de katl etmelerinden sonra köylülerin Dersim Mutasarrıflığına müracaatları neticesiz kalmıştı. Bu sefer de yine Dersim Ekradından Kasımoğlu ve Konduroğlu Mahmut 18 kişilik bir çete Kemah'ın Hodik Köyünün yaylasını basarak 600 koyun gasp edip kaçmışlardı. Durumun haber verilmesi üzerine bölgeye sevk edilen jandarma 27 Ağustos 1903 (R.14 Ağustos 1319) tarihinde Dahiliye Nezaretine gelen bilgiye göre suçluları yakalayarak koyunların tamamını geri almayı başarmışlardı. (BOA. DH.TMIK.M. 151-37; BOA. BEO. 2151-161323).

10 Ağustos 1903 (H. 29 Cemaziyülevvel 1321) tarihinde Sadrazam Ferit Paşa tarafından Padişah II. Abdülhamid'e gönderilen yazıda özetle: *"Erzincan'da yaylaları basıp hayvanları gasp eden Dersim ekradından Zedarun köyünde oturan Seyyid Ağa'ya jandarmalarla beraber birkaç memur gönderilerek sulh yoluyla aşiretinin gasp ettiği hayvanları iade etmesi istenmişti. Seyyid Ağa ise hayvanları iade etmeyeceğini ve köylere saldırıp gasptan ta geri durmayacağını tehditle jandarmalara ifade etmesiyle jandarmalar geri dönmüşlerdi. Bundan sonra yapılacak işin bölgeye askeri birlikler sevk etmek suretiyle eşkiyanın cezalandırılıp, gasp edilen mal ve hayvanların zorla geri alınabileceği ifade edilmişti. Bunun üzerine Erzincan Mutasarrıflığı'na talimat verilerek gerekenin yapılması istenmişse de o tarihlerde IV. Ordunun Ermenilerle mücadele etmesinden dolayı bölgeye kapsamlı bir harekât yapmanın mümkün olamayacağı, bu iş için ayrıca daha önce Mamûratülaziz bölgesine sevk edilmiş olan askerlerle birlikte şimdilik gerekli mücadelenin yürütüldüğü ve hatta Çemişgezek'te 10 eşkiyanın silahlarıyla teslim alındığı ayrıca bildirilmiştir* (BOA. DH. TMIK.M. 151-35, s. 8-23).

Ermeni isyanlarının had safhada olduğu bir sırada aşiretler bu durumdan faydalanarak saldırılarını artırıyorlardı. 4 Eylül 1903 (H. 3 Cemaziyülahır 1321) tarihli belgeye göre; devlet eşkiyanın ıslah edilmesi için çeşitli çözümler getirmeyi denemişti. Bunlardan biri de bölgeyi iyi tanıyan Erzincan mutasarrıfı Mahmud Paşanın Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edilmesinin teklifi şeklinde olmuştur (BOA. DH. TMIK. M./152-46). Aşiretlerin baskınlarına karşılık 1904 yılında Erzincan ve Dersim mutasarrıfları ile nizamiye miralay Ovacık'ta bir

araya gelerek Kemah'tan kaçırılan hayvanların bir kısmının geri alınmış olmasına rağmen bu konu Şurayı Devlet'te görüşülerek eşkıyanın üzerine gidilmesi ya da bunları başka bir yere naklederek bölgede ıslahat başlatılması gerektiği, aksi takdirde saldırıların artarak devam edeceği yolunda bir fikir ortaya konulmuşsa da o tarihlerde iç ve dış problemlerin yoğunluğu sebebiyle proje uygulamaya konulamamıştır (BOA. DH. TMIK.M. 171-18).

17 Mayıs 1905 (H.12 Rebiyülevvel 1313) tarihinde Serasker Rıza Paşa tarafından IV. Ordu'dan gelen istihbarat raporuna göre Dersim tarafından Kemah, Arapkir ve Eğin kazalarına yeni bir saldırı beklenmekteydi. Raporun devamında saldırının önlenmesi için bu kazaların her birine 8'er süvari ve 4-5 kol nizamiye askeri gönderilmesi ve ayrıca ihtiyaç duyulduğunda Çemişgezek ve Hozat'ta bulunan iki taburun 15'er 20'şer kişilik gruplarla destek vermesi istenmiştir. Ayrıca bölgeye karakollar yapılarak Dersim'in bir kordon altına alınması gerektiği teklif edilmiştir (BOA. Y.PRK.ASK. 229-21). Bölgeye asker sevki ve karakol mevzuu konuşulurken eşkıya da boş durmamış 3 Haziran 1905 (R. 21 Mayıs 1321) tarihinde Dersim bölgesinden, Çemişgezek ve Kemah'a saldırırken Mahmut ve Topuzoğlu Eybil oğlu Veli'de 40 kişilik çetesiyle Eğin'in Kaşu Köyünü basıp 350 baş hayvanlarını gasp edip kaçmışlardır (BOA. BEO. 2611-195801). Köylülerin Mamûratülaziz Valisine çektikleri telgrafta ise Kemah, Eğin ve Çemişgezek'e saldıranların aşiret reisinin emrinde 70-80 kişi oldukları ve Kaşu Köyündeki bütün hayvanları gasp ettikleri ve eşraftan Ali Bey'i de katlettikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine Mamûratülaziz Valisi IV. Ordudan bölgeye asker sevk etmesini istemişse de, IV. Ordu Müşiri buna olumlu cevap vermeyerek, bölgede bulunan müfrezelerin şimdilik eşkıyayı takip etmelerinin uygun olacağını bildirmişti. Bunun üzerine bölgedeki askerler eşkıyayı takip için sevk edilmiş, 3 Temmuz 1905 (R. 20 Haziran 1321) tarihinde sadarete çekilen telgrafta Kemah'tan gasp edilen toplam 1331 baş koyun ile 50 sığır ve bir kısarak eşkıyadan geri alınarak sahiplerine teslim edildiği bildirilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 199-17).

1905 yılı haziran ayında Refahiye civarında bulunan Güllab aşiretine mensup 20'den fazla eşkıya Kemah'ın Pekiç-i Ulya köyüne saldırıp Serhuşoğlu Nişan ve Loşoğlu Tomas adlı şahısları bağlayıp 1.000 lira fidye istemiş, dükkânlarındaki malları ve paraları gasp ettikleri gibi, kendilerine engel olmak isteyen şahısları da yaralayıp firar etmişlerdi. Olayın haber verilmesi üzerine Refahiye ve Kuruçay kazaları zaptiye memurları bunların üzerine sevk edilmiştir. 14 Haziran 1905 (R. 1 Haziran 1321) tarihinde Erzurum'dan Dâhiliyeye çekilen telgrafta baskını yapanlardan 20 şahsın yakalandığı bildirilmiştir (BOA.DH. TMIK.M. 199-67; BEO. 2598-194827). 1905 yılı bahar aylarında Dersim bölgesinden Kemah ve Eğin taraflarındaki köylere saldırı hazırlığı yapan ekrağ eşkıyasına mâni olunması için seraskerliğe gönderilen şifreli yazıda bölgeye bir miktar askeri müfreze yerleştirilmesi istenmiştir (BOA Y.PRK.ASK. 229-21). Ancak müfrezenin zamanında yerleştirilmemesinden dolayı aynı sene mayıs ve haziran aylarında Eğin, Çemişgezek ve Kemah kazaları ve köyleri Dersim bölgesinden gelen Topuzlu ve Koç Uşağı aşiretleri ile bunlara katılanların saldırılarına maruz

kalmış, bu saldırılarda çok sayıda hayvan ve eşya gasp edildiği gibi çok sayıda ölen ve yaralananlar da olmuştur. 2 Ağustos 1905 tarihinde de Koç Uşağı aşiretine mensup 250 silahlı eşkiya Kemah'ın Üskübürt köyünü basarak birkaç kişiyi katledip çok sayıda hayvan ve mallarını da gasp etmişlerdir. Bu arada Kemah halkını temsilen bazı muhtarlar telgrafla eşkiyaya karşı koyacak sayılarının mevcut olduğunu ve silahlanmalarına izin verilmesi istenmişse de IV. Ordu müşiri buna mâni olmuştur. Ancak ağustos ayından sonra bölgeye asker sevk edilmesi için çalışmalar başlamış ve eylül ayında bölgeye asker sevk edilmesi kararlaştırılarak (BOA. BEO. 2611-195801; 2614-196008; 2614-196042). 75. Alayın 2. Taburunun Eğin, Kemah ve Çemişgezek çevresine yerleştirilerek aşiretlere mensup eşkiyanın saldırılarının önlenmesi ve katillerin cezalandırılması yoluna gidilmesi Harbiye Nezareti tarafından tebliğ edilmiştir. Bundan sonra ilk etapta Kemah boğazı ve çevresine Osmanlı Hükümeti'nin emriyle gerekli müfrezeler yerleştirilerek ahalinin can ve mallarının emniyetini sağlamak için tedbirler alınmıştır (BOA. BEO. 2616-196147; 2668-20073). Bu tedbirler sayesinde Kemah, Eğin ve Çemişgezek çevresinden Dersim eşkiyası tarafından gasp edilen mal ve hayvanlardan; 538 koyun, 63 sığır, 6 kısırak ve bir miktar mal, Erzincan Mutasarrıfının gayretleriyle geri alınarak sahiplerine teslim edildiği Erzurum Valisi Nazım Paşa tarafından 28 Ekim 1905 (H. 28 Şaban 1323) tarihinde telgrafla Dahiliye Nezaretine iletilmiştir (BOA. DH. TMIK.M. 208-54).

8 Mart 1906 (R. 22 Şubat 1321) tarihinde Kemah Postanesinden Tatlı Mustafa imzasıyla Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta; *"Dersim eşkiyasının ıslahı ve bölge halkının emniyetinin sağlanması ile ilgili daha önce yapılan müracaatlardan bir sonuç alınamadığından toplu olarak hicret etmek istediklerini, bunun için de Padişah'tan emin bir yere iskân hususunda gereğinin yapılmasını talep edilmiştir"* (BOA.DH.TMIK.M. 218-6). Kemah ahalisinin durumuna tercüman olan şahsın uygun bir yere göç ile ilgili talepleri kabul görmemiş ve asayişin sağlanacağı yolunda her zamanki gibi cevaplar verilmiştir. Bundan yaklaşık bir ay sonra 30 Mart 1906 (R. 17 Mart 1322) tarihinde Dersim aşiretlerinin zulümlerinin arttığı ve baharın başlamasıyla saldırı hazırlıkları yapacakları şeklinde aşiretlerden gelen tehditler gerekçe gösterilerek Kemah ve Çemişgezek'ten 15 köy ve mahalle muhtarları can ve mal emniyetlerinin sağlanması, eşkiyanın cezalandırılmaları ve gerekenin yapılması için Dahiliye Nezaretine toplu imzalı bir telgraf daha göndermişlerdir (BOA. DH.MKT. 1063-51). Bu arada beklenen olmuş ve Dersim'in Koç ve Resik Uşağı aşiretlerinden bir grup Kemah'ın Hoğusu Köyünü basarak 136 baş hayvanı gasp etmişlerdi. Erzincan Mutasarrıfının haber vermesinden sonra, Mamûratülaziz Valiliğinin aşiretler üzerine yaptığı baskılar sonucunda 23 Haziran 1906 (R. 10 Haziran 1322) tarihli belgede bahsedildiği üzere harekete geçilmiş, ancak askerin buradaki harekâtı çok çetin geçmiş Koç Uşağı aşireti bu saldırıda bir miralayı şehit etmiş ve bir tabur askeri de hezimete uğratmışlarsa da (BOA. Y.PRK. ASK 252-18) sonunda mağlûp edilerek, gasp edilen eşya ve hayvanların tamamının iade edildiği gibi, aşiret reislerinin adı geçen kazalara tecavüzde bulunmayacaklarına dair söz vererek yemin etmeleriyle geçici de olsa

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri

sükunet sağlanmıştı (BOA.DH.TMIK.M. 225-11). Sahiplerine iade edilen mallar 3 kıta telgrafla arz olunmuş olup bunlar; 1615 ağnam ve keçi, 137 öküz ve inek, 22 ester ve bargir, 162 parça 18.270 kuruş kıymetli nakit para ve eşyadır (Ulutin 2016: 60).

Ancak bundan bir sene sonra Kemah'ın Koçac Köyü başka bir aşiretin taarruzuna maruz kalacaktır. Nitekim, 2 Haziran 1907 (R. 20 Mayıs 1323) tarihinde Erzurum Valiliğinden Dahiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgrafta; Dersim'in Topuz Uşağı aşiretinden Yusuf adamlarıyla Kemah'ın Koçac köyünü basarak ahalinin hayvanlarını gasp etmiştir. Aynı tarihte Dersim Ekradından Kasımoğlu Manzur'un Kemah'ın köylerine musallat olduğu, Kemah Kaymakamı tarafından bildirildiği gibi bu ve bunun gibi hadiselerin önlenmesi için acilen Pülümür cihetine bir kışla inşasının lüzumlu olduğu da bildirilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 381-43). Ayrıca bu saldırı ve mezalimin şu sıralarda devam etmesinden dolayı bölgede heyecana sebep olduğu ve acilen tedbir alınarak eşkıyanın üzerine gidilmesi gerektiği de şifreli olarak iletilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 381-51). 1906 ve 1907 yıllarında Kemah ve civar kazalara aşiret baskınlarının artması ve ahalinin sürekli telgraflarla imdat çağrıları yapması üzerine daha ciddi tedbirler alınmaya başlanmıştır. Nitekim 1907 baharında Dersim Mutasarrıflığından Mamûratülaziz Valiliğine, oradan Dahiliye Nezaretine ve oradan da Sadrazama 17 Mayıs 1907 (R. 30 Mayıs 1323) tarihinde gönderilen yazıda özetle; *“Dersim eşkıyasının saldırılarını önlemeye yönelik olarak bölgeye asker nakledildiği gibi, Ovacık-Hozat arasındaki yollar tamir edilerek burada yeni yapılan kışlaya da asker yerleştirilmiştir. Ancak bu tedbirler sebebiyle aşiretler arasında huzursuzluk başlamış ve kendi aralarında ittifak kurmaya başlamışlar, hatta Ovacık kışlasına giden Binbaşı Hüseyin Efendi'ye mensup askerlere Koç, Dekav ve Maksut Uşağı aşiretleri saldırarak üç askeri şehit etmiş ve üç askeri de yaraladıkları gibi, askerler ablukaya alınarak aç ve susuz bırakılmışlardır. Bu durumun haber alınması üzerine yardıma gönderilen birlikler sayesinde askerler eşkıyadan kurtarılmışlardır. Bundan sonra Malatya taburu, Arapkir'den iki bölük asker ve cephaneler bölgeye nakledilmeye başlanarak aşiretlere karşı büyük bir harekât için hazırlıklara başlanmıştır”* (BOA. BEO. 3071-230290. s.4).

Bir taraftan bu tedbirler alınırken, diğer taraftan da imdat telgrafları eksik olmuyordu. Nitekim 10 Haziran 1907 (R. 28 Mayıs 1323) tarihinde Dersim eşkıyasının en fazla baskına maruz kalan Kemah'ın Üskübürt Köyü muhtarı İbrahim ile Hodi Köyü Muhtarı Abdurrahman tarafından Kemah postanesinden hem sadrazama hem de bir sureti Mabeyn-i Hümayûn'a imzalı bir telgraf çekmişlerdir. Bu telgrafta da özet olarak; *“Dersim Ekradının yaptığı zulümleri defalarca İstanbul'a, Erzurum'a, Erzincan'a ve Mamûratülaziz'e şikâyet ettikse de zerre miktar fayda göremedik. Hükümetimizin bizleri muhafaza etmesi için 50.000 kuruş masrafla dört tane kordon yaptık da, buraya asker yerleştirmeye muvaffak olamadık. Ovacık'a yapılan kışla için 30.000 kuruş verdik ve oraya asker yerleştirildi, ancak mallarımız askerlerin gözü önünde taksim ediliyor, buna mâni olunamıyor, sebebini de anlayamıyoruz. Asakir-i şahanenin bize yardım edeceğini anlayan Koç Uşağı, Maksut Uşağı ve Karkanlı aşiretleriyle bunlarla beraber hareket eden diğer aşiretlere mensup adamlar köylerimizi basıyor, mallarımızı götürüyorlar, mallarımızın yanında ırz ve*

namuslarımız da ayaklar altına alınıyor. Feryadı figanımıza melekler ağlıyor. Şu sıralarda 400 kişi kasabaya sığmarak çoluk çocuklarımızla aç ve biçare telgrafhane önünde beklemekteyiz. Acilen buraya asker sevk edilip köylerimizin kurtarılıp mallarımızın iadesini talep etmekteyiz.” şeklinde durumlarını arz etmişlerdir (BOA. BEO. 3076-230675-s. 3,5,6).

Osmanlı Hükümeti aşiretleri terbiye etmek ve Dersim bölgesinde ıslahat yapmak düşüncesiyle ciddi bir operasyon hazırlıklarına girişirken aşiretlerde kendi aralarında ittifaklar yaparak karşı saldırı hazırlıkları yapmışlardı. Akabinde Dersim bölgesindeki eşkıya 1907 yılı eylül ve ekim aylarında Kemah ve civarında daha çok devlete sadık Müslümanların çoğunlukta olduğu köylere şiddetli bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu saldırıda Kureyşan aşiretinden Ali Çavuş 2.000 silahlı eşkıya ile Kiği köylerine, Koç, Şam ve Resik Uşağı aşiretleri de Kemah ile Çemişgezek’in köylerine saldırmışlardır. (Yakut 2024: 102) Bu saldırıda ölü ve yaralıların yanında yaklaşık 20.000 civarında da hayvanı gasp ederek etrafı yağmalamışlardır. Mamûratülaziz Vilayetinden bildirilen bu hadise üzerine bölgeye bir askerî harekât talep edilmiştir. (BOA. Y.MTV. 302-176) Diğer bir belgede ise Dersim eşkıyasının saldırılarının şiddeti şöyle aktarılmıştır: “Bu saldırının Eğin, Kemah, Arapkir, Çemişgezek kazaları yakınında bulunan Dersim bölgesindeki eşkıyalar tarafından adeta kudurmuşçasına mezkur kazalara yarım saat mesafelerde bulunan köylere varıncaya kadar hücum ve tahrip ettikleri çevredeki Müslüman köyleri fevkalade perişan ettikleri” şeklinde aktarılmış ve devamında Mamûratülaziz Valisi ile Dersim Mutasarrıfının beceriksizlikleri yüzünden olayların bu noktaya geldiği bildirilmiş ve acilen bölgeyi iyi tanıyan ve yaptıkları hizmetlerle tanınmış olan Erzincan mutasarrıfı Mahmud Paşa ile Mamûratülaziz Vilayeti esbak valileri Hasan ve Fehmi Beylerin bölgeye tayinleri teklif edilmiştir (BOA. Y.PRK. ASK. 250-37).

1907 senesi sonbaharında gerçekleşen eşkıya baskınlarına göre Dersim aşiretlerinden Hozat, Ovacık ve Çemişgezek arasındaki bölgeyi mekân tutan Koç Uşağı, Şam Uşağı ve Resik Uşağı aşiretleri en acımasız olanları idi. Bu adı geçen aşiretlerin öncülüğünde Kiği, Kemah, Eğin, Arapkir ve Çemişgezek kazaları ve köylerine o tarihe kadarki en büyük baskınlardan birini yapmışlar ve yukarıda da belirtildiği gibi on binlerce hayvan gasp ettikleri gibi rakam verilmemekle beraber çok sayıda cana da kıymışlardır. Bu şiddetli baskına bu sefer Devlet-i Âli ciddi yaklaşmış kış yaklaşmasına hatta bölgenin fiziki şartlarından dolayı kar yağmasına rağmen, o zamana kadarki belki de en şiddetli askerî harekâtlarından birini gerçekleştirmiştir. Bu harekâta tespit edebildiğimiz dört tabur nizamiye askeri, iki dağ topu, Harput Redif liva komutanı Neşet Paşa emrindeki askerler ile Dersim Mutasarrıfının emrindeki askerler de katılmışlardır (BOA. Y.PRK. ASK. 252-18). Dersim aşiretlerine karşı yapılan askerî harekâtla ilgili 18 Kasım 1907 (R. 5 Teşrinisani 1323) tarihinde Serasker Rıza Paşa’nın verdiği bilgiye göre; “Dersim eşkıyasına karşı dört tabur ile iki toptan mürekkep bir kuvvetle 9 Kasım 1907 (27 Teşrinievvel 1323) tarihinde dört koldan harekât yapılarak Hozat’taki eşkıyaya 300 metre yaklaşılmışsa da eşkıyanın toplandığı alan top atış menzili dışında kalmasından dolayı tesir edilemediği gibi eşkıyanın kalabalık oluşu ve akşama doğru Ferhat ve Karaballı Uşağı ve sair aşiretlerin de birleşip ateşe

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri

başlamaları ve şiddetli kış sebebiyle de eşkıyaya karşı istenilen baskının mümkün olamayacağı bildirilmiş, ayrıca aşiretlerin toplandıkları zaman 20.000 silahlı çıkaracak bir potansiyelleri olduğu gibi, gayet cesur savaşmaları sebebiyle de bunların terbiyeleri için 20 tabur askere ihtiyaç olduğu, bundan dolayı bunlar karşısında bir mağlubiyete maruz kalıp aşiretleri şımartmak doğru olmayıp sadece bunlara korku salarak oyalanmaları ve kışın geçmesini beklemenin uygun olacağı belirtilmiştir” (BOA. BEO. 2616-196147-s.3).

Ancak, gelişmeler bunun aksi yönünde olmuş, bölgeye gönderilen takviye birlikler ve askerlerin kahramanca direnişleri çatışmanın seyrini değiştirmiş ve aşiretler ittifak yapmalarına rağmen savaşı kaybetmeye başlamışlardır. Zira seraskerin 20 Kasım 1907 (R. 7 Teşrinisani 1323) tarihli yazısında ise aşiretlere mensup eşkıya ile meydana gelen çatışmada eşkıyanın ağır kayıplar vermeye başladığı ve üç aşiretin merkezi Umur Kaya Köyü’nün ele geçirildiği ve köylülerin askerlerimizi “*padişahım çok yaşa*” nidalarıyla karşıladığı, ölenler arasında bazı aşiret reislerinin de bulunduğu, askerlerimizden ise sadece biri kolundan biri de parmağından iki yaralı olduğu gibi, eşkıyanın kaçarak dağlardaki mağaralara sığındığı bilgisi Padişah’a iletilmiştir (BOA. BEO. 2616-196147, s.10). Bu sayede adı geçen aşiretlerin ve bunlara katılanların o zamana kadar beklemedikleri büyük bir hezimet yaşadığı ve bölgede şimdilik asayişin sağlandığı anlaşıyor. Zira belgenin devamında Dersim ahalisi padişaha bölgenin emniyeti ve asayişin sağlanmasından duydukları memnuniyeti bildiren telgraflar çektikleri de belirtilmiştir. Bu operasyonda başta aşiret reislerinin köyleri ve evleri olmak üzere çok sayıda ev yakıldı. Fakat şiddetli kış sebebiyle askerî harekât sürdürülemedi. Bununla beraber Karaballı ve Ferhat aşiretlerinin direnişleri kırılmış, hükümete sadık kalacaklarına dair söz alınmıştır (Yakut 2024: 102).

Bu askerî operasyon o zamana kadarki en etkili harekât olmasından dolayı 24 Kasım 1907 (R. 11 Teşrinisani 1323) tarihli Müşir Ethem Paşa vasıtasıyla IV. Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa’ya çekilen telgrafta; Dersim harekâtına katılan asker vesairenin taltif edilmeleri istenmiş, Zeki Paşa da bu isteği münasip görerek durumu Padişah’a iletmış aşağıda isimleri bulunanların mükâfatlandırılması sağlanmıştır. 1907 Dersim harekâtında katılıp mükâfatlandırılanların listesi; *Erkan-ı harbiye kaymakamı Cemal Bey ve Nizamiye 26. Alayın 1. Taburu Binbaşısı Mehmed Ali ve Mamûrâtülaziz Redif Liva Erkân-ı Harbiyesine mühlhak Yüzbaşı Bahaeddin ve 73. Alayın 3. Taburunun 2. Bölük Yüzbaşı olup mecruh bulunan İsmail Hakkı ve 4. Bölük Mülazımı Sanisi Ahmed Tahsin ve 76. Alayın 2. Taburunun 2. Bölük Yüzbaşı Emin ve 3. Bölük Yüzbaşı Ahmed ve Seyyar Topçu 23. Alayın 6. Bölüğü Mülazım-ı Sanisi Bekir Efendilerin birer derece terfî ve Dersim Alayından akdemce tensikatla açığa çıkarılan ve bu meselede Asakir-i Şahaneye delalet ederek son derece fedakarlık gösteren Mülazım-ı Sani Ahvat-ı mahalliyeden Meşefim Ağanın bir derece terfî ile sabık alayında itası ve kuvve-i tedbiye ile beraber bulunarak umur-u muhakemede hüsn-i hizmet ve sadakatı görülen Dersim Belediye Reisi Ahmed Ağa’nın Kapucubaşılık ve Dersim Evkâf Kâtibi olup Mekteb-i Mülkiyeden âla derecesiyle şahadetnamesi bulunan ve hüsn-i hizmeti görülen Adnan Bey’in Rütbe-i Rabia’ ile ve 73. Alayın 3. Taburuna kumanda eden Binbaşı olup açıkta bulunan*

Mehmed Ağa ve Tabur-u mezkûrun 4. Bölük yüzbaşısı İsmail ve 1. Bölük Mülazımı Sanisi Zülfikâr ve 2. Bölük Mülazım-ı Sanisi Ragıp ve 3. Bölük Müzamım-ı Sanisi Abdulhalim ve 74. Alayın 1. Taburunun 1. Bölük Mülazım-ı Sanisi Hasan ve 2. Bölük Mülazım-ı Sanisi Mustafa Efendiler ile 74. Alayın 2. Taburu Binbaşısı Hurşid Ağa ve tabur-u mezkûrun 2. Bölük Mülazım-ı Sanisi Hasan Tahsin ve 4. Bölük Mülazım-ı Sanisi Halid ve Tabur-u mezkûrda Mülazım-ı evvel Nafiz ve Dersim Jandarma 1. Süvari Bölüğü Mülazım-ı evveli Halil Ağa ve Tabur-u mezkûrun 3. Bölük Mülazım-ı evveli Yusuf Efendilerin birer münasib Nişan-ı Ali ile icra-yı taltifleri münasip görülmüştür” (BOA. Y.PRK.ASK. 252 – 18, s. 3,4).

1907 yılı kışına girilirken yukarıda bahsedilen askerî operasyon o zamana kadar yapılanların belki de en kapsamlısı idi. Ancak mesele bununla halledilmiş değildi, zira bundan sonra askerlerin önemli bir kısmının bölgeden çekilmelerinden sonra 1908 yılı baharıyla birlikte aşiretlerin baskınları -eskisi kadar etkili olmasa da- devam edecektir. Ancak hükümet yetkilileri de bunlara karşı daha dikkatli ve etkili olmaya çalışmışlardır. 1907 yılında ittifak hâlinde hareket eden Koç Uşağı, Şam Uşağı ve Resik Uşağı aşiretleri üzerine yapılan şiddetli askerî harekâtın sonra, 1908 yılında Kangozade Mehmet Ağa’nın evinde yapılan ve üç gün süren toplantı sonucunda Karaballı ve Ferhad Uşağı aşiretleri başta olmak üzere birçok aşiret hükûmetten intikam almak amacıyla diğer aşiretlerle ittifak kurdular. Bu ittifaka; Abbas Uşağı, Bahtiyar, Bal Uşağı, Keçel Uşağı, Laçın Uşağı, Arslan Uşağı, Beyt Uşağı, Maksut Uşağı, Haydaran, Kırgan ve Lolanlı aşiretlerinin katılımlarıyla Dersim’in büyük kısmını kapsayan bir isyana dönüşmüştür. (Taş, 2021: 83,94) 1907 yılındaki askerî harekât ile aşiretleri itaat altına alma girişimi, aşiretlerin kendi aralarında ittifak yapmalarını hızlandırdı. 1908 yılı mayıs ayında daha önce hükûmete itaat sözü veren Karaballı, Ferhad ve Resik Uşağı aşiretleri Kemah, Çemişgezek ve bazı çevre köylere saldırdılar. (Yakut, 2024, s. 102) 15 Mayıs 1908 (R. 2 Mayıs 1324) tarihli belgede Pülümür tarafından Kemah’ın köylere saldırı hazırlıkları yapılacağına dair bir istihbarat Dahiliye Nezaretine iletilmiş, (BOA. DH. ŞRF. 398-53) ancak bilgi geç geldiğinden karşı hazırlık hemen yapılamamış ve iki gün sonra yani 17 Mayıs 1908 (R. 4 Mayıs 1324) tarihinde Dersim ve Pülümür ekradından eşkıya Kemah, Çemişgezek, Pertek ve Eğin kazalarının köylerini basarak çok sayıda hayvan ve mal gasp ettikleri gibi rakam verilmemekle beraber çok sayıda insanı da katletmişlerdir (BOA. DH.TMIK.M. 269-14). Bunun üzerine 1 Haziran 1908’de Erzurum Vilayetinden gönderilen şifreli telgrafta bölgeye derhal asker sevk edilmesi istenmiş (BOA. DH. ŞRF. 399-45) ve 15 Haziran 1908 (R. 2 Haziran 1324) tarihinde Ovacık, Hozat ve Çemişgezek bölgesine beş tabur asker gönderildiği gibi Kemah’a ayrıca asker sevk edilmiştir (BOA. BEO. 3338-250305). Bu askeri operasyonlar da başarılı geçmiş Erzurum ve Mamuratülaziz valilerinin Dâhiliye Nezaretine gönderdikleri şifreli telgraflarına göre kaçırılan bütün hayvanlar ve mallar geri alınmıştır (BOA. DH. ŞRF. 402-27-88). Haziran 1908’de Neşet Paşa komutasında başlatılan askerî harekâtın sonucunda Şeyh Hasanlı, Haydaranlı, Kalan ve Kalp aşiretleri başta olmak üzere birçok aşiretin direnişi kırılmıştır. Bu askerî harekât 1907 yılındakinden çok daha çetin geçmiş 2 Haziran’da başlayan

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri

harekât ağustos ayının sonuna kadar devam etmiş ve aşiretlerin köylerine kadar girilerek asilerin köyleri tahrip edilmiş bazı reisleri de teslim olmuşlardır. Bundan sonra aşiretler hükümete boyun eğeceklerine dair söz vermişlerdir (Çakaloğlu 1999: 236-244; Ulutin 2016: 66-91; Yakut 2024: 103).

1908 yılında Dersim aşiretlerinin ittifak kurarak büyük bir isyan çıkarmaya hazırlandıkları sırada, özellikle silah ve cephane temini hususunda bölgedeki Ermenilerden yardım aldıkları iddiaları üzerine IV. Ordu Müşiri Zeki Paşa tarafından bu durumun araştırılması için bölgeye istihbaratçılar görevlendirilmiştir (Taş, 2021: 171). 24 Temmuz 1908 (R. 11 Temmuz 1324) tarihli Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda ise Kemah, Kuzucan, Tercan, Kiğı, Çemişgezek ve Çarsancak kazalarıyla Erzurum'dan bazı meclis azaları Dersim eşkiyasına cephane ve erzak gönderdikleri ayrıca fesat çıkaran Ermenilerin de bunlara yardım ettikleri bilgisi verilmiştir (BOA. BEO. 3368-252541). Burada da görüldüğü gibi saldırı hazırlıkları yapıldığı ve bazı devlet görevlilerinin de yardım ve yataklık yapmaya devam ettikleri anlaşıyor. 1908 Ağustos ayında Dersim'den Arslan Uşağı aşiretine mensup bir grup eşkiya Kemah'ın köylerini basarak ahalinin hayvanlarını gasp etmişlerse de silahlanan Kemah ahalisi ile orada bulunan bir müfreze bu eşkiyayı takip ederek silahlı çatışmaya girişmişler, neticede ahaliden beş ölü üç yaralı, eşkiyadan ise altı kişi öldürülmüş ve hayvanların tamamı geri alınarak sahiplerine iade edilmiş, bu durum vali vekili Naim imzasıyla Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir (BOA. DH.MKT. 1295-27). 1908 yılı ağustos ayında eşkiyanın yaptığı baskınlar bununla sınırlı değildi. Aynı tarihlerde ittifak yapan diğer aşiretlerde Eğin, Kemah, Çemişgezek ve Pertek kazalarının köylerine baskınlar yaparak ahalinin çok sayıda hayvanını ve malını gasp etmişlerdir. Olayların akabinde bu bölgelere de asker gönderilmiş ve 18-24 Eylül 1908 tarihli belgelere göre eşkiya mağlûp edilerek ele geçirilen mal ve hayvanlar geri alınarak sahiplerine iade edilmiştir (BOA. DH. TMIK. M. 274-49; BOA. DH. MKT. 2614-20). Bundan sonra bölgeye tekrar bir askerî harekât yapılması istenilmişse de kışın yaklaşması ve mevsimin uygun olmaması gibi nedenlerden dolayı bölgeye müfrezeler göndererek emniyetin sağlanması şimdilik uygun olacağı düşünülmüştür (BOA. DH.MKT. 2623-68). Burada da görüldüğü gibi 1907 yılındaki askerî harekâttan sonra alınan tedbirler neticesinde 1908 yılında aşiretlerin Kemah'a yaptıkları baskınlar artık eskisi kadar etkili olamamıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1908 yılında eşkiyanın baskınlarında ahalinin gasp edilen hayvanları ve eşyaları geri alınmış ve eşkiya sürekli mağlup edilmiştir. Aşiretler ve hükümet güçleri arasında çatışmalar 1908 yılının eylül ayının sonlarına kadar sürmüştür. Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra ilân edilen genel af sonucunda, yakalanmış ve mahkûm edilmiş aşiret reisleri ve mensupları serbest bırakıldılar. (Yakut 2024: 103).

Bundan sonra bölgeden 1913 yılına kadar eşkiyanın köy baskınlarına dair birkaç önemsiz girişim dışında bir gelişme olmamış bölgede geçici de olsa bir sükûnet hâkim olmuştur. 1913 yılında ise eşkiyanın baskınlarında ufak çaplı da olsa tekrar başladığını görülmüştür. 30 Ağustos 1913 (H. 27 Ramazan 1331) tarihinde Topuz ve Koç Uşağı aşiretleri

Çemişgezek ve Kemah'ın birkaç köyünü basarak ahalinin hayvanlarını gasp etmişlerdir. Olayın jandarmaya bildirilmesi ile bölgeye 20 jandarma sevk edilmiş ve gasp edilen hayvanlardan 8 adet öküz ve 14 adet koyun geri alınarak sahiplerine iade edilmiş durum Dersim Mutasarrıflığına bildirilmiştir (BOA. EUM. EMN. 29-17). 7 Aralık 1913 (R. 24 Teşrinisanî 1329) tarihinde Kemah Kazası Herzik Köyünden Erzincan'a giderken saldırıya uğrayan 10 Ermeni vatandaşının şikâyeti üzerine bölgeye sevk edilen jandarma eşkiyayı yakalayarak gasp edilen eşyaları ele geçirerek sahiplerine iade etmiştir (BOA. EUM. EMN. 105-29). 1914 yılı sonlarından itibaren I. Dünya Savaşının başlaması ve 1916-1917 yıllarında bölgedeki savaşlar Rus işgali ve Ermeni katliamları dolayısıyla aşiretlerin baskınları hakkında arşivde fazla bilgi verilmemekle beraber, baskınların Cumhuriyet dönemine kadar devam ettiğini bölge halkının yaşlılarından öğreniyoruz.

Sonuç

19. Yüzyılın sonlarında Dersim aşiretlerinin Kemah ve civarına yaptıkları baskınlar bu tarihten önce arşiv kayıtlarına göre 17. yüzyıldan itibaren devam etmiştir. Dersim aşiretlerinin Kemah ve civar bölgelere yapmış oldukları bu baskınların temel sebebi iskân oldukları alanların geçinebilmek için yeterli olmamasından kaynaklanmaktaydı. Aşiretlerin bulunduğu bölgeler coğrafi açıdan dağlık, verimsiz ve iklim yönünden tarıma pek müsait olmayan bölgelerdir. Bölgenin fiziki şartları, yoksulluk ve aşiretler arasındaki dayanışma gibi etmenler bunları yakın bölgelerdeki mümbit arazilerin bulunduğu Kemah, Arapkir, Çemişgezek ve Eğin gibi yerlere baskınlar yapmaya ve bu şekilde geçim sağlamaya yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti aşiretlerin küçük çaplı baskınlarına karşı sert müdahale etmeyerek daha çok bölgedeki kolluk gücü mensuplarının ve halkın basit önlemlerle kendilerini savunması şeklinde mücadele etmiştir. Ancak aşiretlerin büyük çaplı baskınları ve buna karşılık Kemah ahalisinin imdat çağrıları karşısında da Osmanlı Devleti gereken askeri operasyonları yapmaya çalışmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Dersim bölgesindeki aşiretleri itaat altına alarak bölgeden vergi almak için ıslahat teşebbüsleri olmuştur. Bu doğrultuda 1870'ten 1913 yılına kadar farklı devlet görevlileri tarafından ondan fazla "ıslahat raporu" hazırlanmıştır. Bu raporların ortak noktaları ise sürekli problem çıkaran aşiretler üzerine şiddetli askerî harekât yapılarak terbiye edilmeleri, bölge halkını eğiterek devlete sadık vatandaş haline getirilmeleri ve bölgede refah seviyesini artıracak ekonomik tedbirler alınarak yer altı ve yer üstü zenginliklerini ekonomiye kazandırmak şeklinde olmuştur (Badem ve Yıldırım 2013: 166-177; Gül 2015a: 22-37). Ancak bölge üzerine pek çok kez askerî harekâtlar ve ıslah için çalışmalar yapılmışsa da müspet bir gelişme kaydedilememiş, aksine aşiretler arasındaki dayanışmayı hızlandırdığı gibi bölgedeki huzursuzlukları daha da artırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde eşkiya ile mücadelesinde aksamaların olmasının önemli nedenlerinden biri de 1895 yılında ortaya çıkan Ermeni isyanlarıdır. Devlet askerî açıdan mücadelesini ve enerjisini Ermeni isyanların bastırılmasına yoğunlaştırdığından dolayı

Dersim eşkıyası ile mücadele daha çok bölgede konuşlu bulunan jandarma ve askeri birlikler üzerinden yürütülmüştür. Dersim eşkıyasına yapılan küçük çaplı askeri harekatlarda daha çok eşkıyanın gasp ettiği mal ve hayvanlar geri alınarak sahiplerine iadesi şeklinde olmuştur. Bölgede bulunan askeri birliklerin geri çekilmesi ile Dersim eşkıyası tekrar Kemah ve çevre kazalar ahalisi üzerine baskınlarına devam etmiştir. Çaresiz kalan bölge ahalisi zaman zaman Dersim eşkıyasına haraç ödeyerek canını ve malını emniyete almak zorunda kalmıştır. Dersimdeki ekrad eşkıyasına, devletin raporlarına göre 1890 yılına kadar dışarıdan herhangi bir destek ya da silah yardımı yapıldığına dair bir bilgi mevcut değildir. Bu sebeple Osmanlı Devleti eşkıya ile mücadelede genel olarak; gasp edilen malların iadesi, aşiretlerden bir daha eşkıyalık yapmacıklarına dair söz alma ve olayların şiddetinin seyrine göre askeri müdahale şeklinde uğraş vermiştir. Ancak 1890'lardan sonra durum değişmeye başlamış özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya gibi sömürgeci güçlerin desteğinde Doğu Anadolu'da bir devlet kurmaya yönelik gerçekleşen Ermeni ayaklanmalarında Devlet bölgeye dikkatini ve ağırlığını vermeye başlamıştır.

Kemah ve civarına Dersim eşkıyası tarafından yapılan saldırılarda rol oynayan bir diğer etmende Dersim Sancağındaki devlet görevlilerinin bazılarının aşiretleri bölgeye saldırması yönünde tahrik etmesi olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Tefenni Kâtibi Mustafa Şevki Bey'in 11 Haziran 1896 tarihli merkeze gönderdiği raporda Dersimdeki memurlukların neredeyse tamamı bölgede ikamet eden önde gelen yerel ailelerin elinde olduğudur. Bu aileye mensup bazı şahısların aşiretleri tahrik ettikleri ve hükümetin yapacağı herhangi bir askerî harekâtı aşiretlere önceden ilettiklerinden dolayı yapılan masrafların boşa gittiği görüldüğü gibi bazen de bu yüzden ağır kayıplar verilmiştir. Bu sebeplerden dolayı 20. yüzyılın başlarına kadar bölgedeki asayiş sorunu bir türlü çözülmemiştir. Üstelik devlete yakın gibi görünüp devletten rütbe ve madalya alan bazı aşiretlere yakın kimseler de aşiretler ile devlet arasında menfaatlerinin olduğu yönde hareket ederek çıkar sağlamışlardır.

Kemah'ın asayişine dair bir diğer problemde Kemah merkezli yerel ailelerin yapmış olduğu zulüm ve haksızlıklardır. Bunlar arasında en dikkate değer ve doğrudan konumuzla alakalı olan Kemah hanedanından Sağıroğulları ve Güllab Uşağı aşiretidir. Kemah hanedanından Sağıroğullarının, aşiretleri zaman zaman yönlendirdiği gibi halka zulmederek muhtemelen baskınlardan da pay almış olabileceği tahmin ediliyor. Bu duruma dair 1909 tarihli arşiv kaydında Sağıroğulları hanedanından Tahir Paşa hakkında verilen ifadelerle göre; *"Kemah Kazasına bağlı köylerde kıtlık ve pahalılık çok olduğundan insanlar kepek yiyerek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Kazada mahalli hükümete gelince memurların cümlesi eski muteber hırsızlardan oluşmaktaydı. Yaptıkları işlerden dolayı hiçbir memur tutuklanmadı. Tahir Paşa'nın adamları kan emiyorlar, bunlar Tercan ve Ovacık'ın Kürt aşiretleriyle bir olup, Tahir Paşa'nın nezaret ve emriyle etraftaki köyleri tahrip ve talan ediyorlar. Tahir Paşa'nın istediği para, zahire verilemediğinde adı geçen aşiretleri o köyler üzerine gönderiliyordu. Bu sebepten yüzlerce kişi yerini yurdunu terk etmiştir."* Şeklindeki dilekçeler Kemah Kazasına bağlı köylerin ileri gelenleri

tarafından Babıâli'ye iletilmişti (BOA. DH. MKT. 2770. 102; Gül, 2009, s. 155). Bölge halkının buna benzer şikâyetleri artınca Kemah hanedanından Sağıroğlu Tahir Paşa Ovacık ve Dersim'deki aşiretleri isyana teşvik etmek suçlamasıyla Erzincan'da yargılanmaya başlanmışsa da herhalde hakkında verilebilecek ceza sebebiyle cezasını kendisi vererek Kemah'ta intihar etmiştir (Ulutin, 2016, s. 109). Buna rağmen bu gelişme Sağıroğullarının Kemah'taki etkinliğini azaltmadı, bazen Sağıroğulları hanedanı ileri gelenlerine yaptığı gasp ve haksızlıkları iade etmesi istenmesine rağmen bazen de, devlet bu ailenin ileri gelenlerini devlete bağlılıklarından dolayı birkaç defa nişan ve madalyalarla da taltif etmişti. (BOA. A.MKT. MVL. 134-69; BOA. A.MKT.MHM. 237-96; Y.MTV. 80-72; DH.MKT. 222-49; BOA. MVL. 699-59; BOA. DH. MKT. 1984-66; BOA. A. TŞF. 33-39; BOA. İ. TAL. 106-32; BEO. 1021-76565; BOA. DH. MKT. 2516-64; BOA. DH. MKT.1126-45). İttihat ve Terakki iktidarı döneminde de bu aile İttihatçıları desteklediklerinden yönetimde kendilerine üst görevler verilmişti. Aşiretlerin tutumlarının genel değerlendirilmesine gelince, yukarıda da belirtildiği gibi Dersim ve Ovacık dolaylarındaki bazı meşhur aşiretler ayırt etmeksizin ihtiyaçlarını karşılayacak bütün köylere baskın yapıyorlardı. Ancak Güllab Uşağı aşireti gibi birkaç aşiret ise daha çok gayrimüslim ve Ermeni köylere baskın yapıyorlar, Müslüman halkın yoğun olduğu köylere ilişmiyorlardı. Buna rağmen devlet ayırt etmeksizin hepsiyle mücadele ediyordu.

Dersim eşkıyasının baskınlarında genellikle din ve mezhep ayrımı yapmadıkları görülür. Onlar için önemli olan talanda elde edilecek ganimetin miktarı ve değeri idi. Ancak Ermenilerin Müslümanlara göre daha zengin olmaları, eşkıyanın Ermenilerin meskûn oldukları köylere yönelik talanlarının daha fazla sayıda gerçeklemesine sebep olmaktaydı. Bundan dolayı bazen kiliseler bile talanlardan nasibini alıyordu. (Gül 2015b: 17) Ayrıca belgelerden edindiğimiz izlenime göre; yetkililer bölge halkının inancıyla da mezhebiyle de ilgilenmiyorlardı. Onlar için önemli olan asayiş sağlayarak otoriteyi tesis etmek, vergi tahsil edebilmek, bölgedeki madenleri ekonomiye kazandırmak ve yöre halkından asker almaktı. Bunun için de Dersim'e birbiri ardına seferler düzenlemişler, ancak bütün çabalara rağmen başarılı olamamışlardır. (Gencer 2015: 240)

Sonuç olarak, aşiretlerin baskınları 1907 senesi kışındaki şiddetli askerî harekâtta sonra azalmasına rağmen devlet, problemi sadece askerî tedbirlerle halletmek istemesinden dolayı bu durum Cumhuriyet dönemine kadar bazen de artarak devam etmiştir. Cumhuriyet dönemindeki Dersim isyanı askerî harekât sonrası konumuzun dışında olmasına rağmen halkın başka yerlere sürgün yoluyla nakledilmesi, daha önemlisi hem Dersim hem de Kemah civarındaki bölge halkının büyük şehirlere ve Almanya gibi yurt dışına çalışmaya gitmeleri asayiş önlediği gibi halkın refah seviyesini de yükseltmiş ve bölgedeki eski baskınlar birer hatıra olarak anılmaya başlamıştır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA.)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO)

BOA. BEO. 30-2182; BOA. BEO. 87-6518; BEO. 103-7673; BOA. BEO. 103 – 7673; BOA. BEO. 144-10751; BOA. BEO. 272-20388; BOA. BEO. 328-24567; BOA. BEO. 427-31951; BOA. BEO. 411-30768; BOA. BEO. 468-35035; BOA. BEO. 667-49967; BOA. BEO. 673-50412; BEO. 1021-76565; BOA. BEO. 2151-161323; BOA. BEO. 2611-195801; BEO. 2598-194827; BOA. BEO. 2611-195801; BOA. BEO. 2614-196008; BOA. BEO. 2614-196042; BOA. BEO. 2616-196147; BOA. BEO. 2668-20073; BOA. BEO. 3071-230290. s.4; BOA. BEO. 3076-230675-s.3,5,6; BOA. BEO. 2616-196147-s. 3; BOA. BEO. 2616-196147, s. 10; BOA. BEO. 3338-250305; BOA. BEO. 3368-252541.

Dahiliye Mektubî Kalemî (DH.MKT.)

BOA. DH.MKT. 222-49; BOA. DH.MKT. 2014-26.; BOA. DH.MKT. 1063-51; BOA. DH. MKT. 1126-45; BOA. DH.MKT. 1295-27; BOA. DH.MKT. 2614-20; BOA. DH.MKT. 2623-68; BOA. DH. MKT. 1985-49; BOA. DH. MKT. 2770/102; BOA. DH. MKT. 1971-110; DH.MKT. 1984-66; BOA. DH.MKT. 1295-27; BOA. DH.MKT. 2516-64; BOA. DH. MKT. 2614-20; BOA. DH.MKT. 2623-68; BOA. DH. MKT. 2770/102.

Sadaret Mektubî Kalemî (A.MKT)

BOA. A.MKT. 200-46; 225/15; BOA. A. MKT. 81-34; A. MKT. 85-96; BOA. A.MKT. 93-71; BOA., A.MKT. 97-13; BOA. A.MKT. 200-46.

Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)

BOA. A.MKT.UM. 248-50; BOA. A. MKT.UM. 438-31; BOA. A.MKT.UM. 499-96.

Sadaret Divan Kalemî Evrakı (BOA. A. DVN.)

BOA. A. DVN. 116 – 82.

Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR.SYS.)

BOA. HR.SYS. 2937-60.

Dahiliye Şifre Kalemî (DH. ŞRF.)

BOA. DH. ŞFR. 161 – 60; BOA. ŞFR. 167-71; BOA.DH. ŞFR. 176-58; BOA. ŞFR. 176-130; BOA. DH. ŞFR. 180-92; BOA. DH. ŞFR. 81-20; BOA. DH. ŞFR. 315-42; BOA. DH. ŞFR. 381-43; BOA. DH. ŞFR. 381-51; BOA. DH. ŞRF. 398-53; BOA. DH. ŞRF. 399-45; BOA. DH. ŞRF. 402-27; BOA. DH. ŞRF. 402-88.

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM)

A.MKT.MHM. 237-96; BOA. A.MKT. MHM. 657-1; BOA. A.MKT. MHM. 638-11; BOA. A. MKT. MHM. 657-48

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

BOA. A.MKT.MVL. 17-68; BOA. A.MKT. MVL. 134-69.

Meclis-i Vala (MVL.)

BOA. MVL. 605-34; BOA. MVL. 605-66; BOA. MVL. 664-8; BOA. MVL. 699-59;

Dahiliye İdare-i Umumiyye (DH.İ.UM.)

BOA. DH.İ.UM. 10-5.

Dahiliye Muamelat (DH. TMIK.M.)

BOA. DH. TMIK.M. 34-58; BOA. DH. TMIK.M. 59-12; BOA. DH. TMIK. M. 73-5; BOA.DH.TMIK.M. 61-55; BOA.DH.TMIK.M. 124-30; BOA. DH.TMIK.M. 151-37; BOA. DH. TMIK.M. 151-35, s. 8 ve s. 23; BOA. DH. TMIK. M. 152-46; BOA. DH. TMIK.M. 171-18; BOA.DH.TMIK.M. 199-17; BOA.DH. TMIK.M. 199-67; BOA. DH. TMIK.M. 208-54; BOA.DH.TMIK.M. 218-6; BOA.DH.TMIK.M. 225-11; BOA. DH.TMIK.M.. 269-14; BOA. DH. TMIK. M. 274-49.

Dahiliye Emniyet Şubesi (EUM. EMN.)

BOA. EUM. EMN. 9-17; BOA. EUM. EMN. 105-29.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)

BOA. Y.MTV. 302-176; BOA. Y.MTV. 80-72.

Yıldız Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK. SGE.)

BOA. Y.PRK. SGE. 7-16.

Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.)

BOA. Y.PRK.ASK. 229-21; BOA. Y.PRK. ASK. 250-37; BOA. Y.PRK. ASK. 252-18; BOA. Y.PRK.ASK. 252 – 18, s. 3,4.

İrade Taltifat (İ.TAL.)

BOA. İ. TAL. 106-32.

Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A. TŞF.)

BOA. A. TŞF. 33-39.

Salnameler

Erzurum Vilâyet Salnâmesi (EVS.) H.1317, R. 1315 (1899); H.1318 R. 1317 (1900).

Mühimme Defterleri (A. DVNSMHM.d.)

79 Numaralı Mühimme Defteri, 119 Numaralı Mühimme Defteri

Araştırma ve İnceleme Eserler

Badem, Candan, Yıldırım, Mehmet. 2013. "Osmanlı Belgelerinde Dersim Islahatı (1870-1913)". 2. Uluslararası Dersim Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Eylül 2013, Tunceli. ss. 163-180

Bardakoğlu, Ali. 1995. "Eşkiya", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, s. 463-466, İstanbul: TDV Yayınları.

Biröl, Nurettin. 2017. "1890-1900 Ermeni Ayaklanmalarının Erzincan'a Yansımaları ve İlk Ermeni İsyancıları" *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (ERZSOSDE) X-I: (ss.21-34).

Biröl, Nurettin. 2024. "19. Yüzyıl Sonlarında Kemah Kazası" *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 17, Sayı 2, 57-80.

Cuinet, Vital. 1892. *La Turquie D'Asie*, C. I, Paris.

Cuinet, Vital. (1894. *La Turquie D'Asie*, C. III, Paris.

19. Yüzyılın Sonlarında Kemah ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri

- Çakaloğlu, Cengiz. 1999. *Müşir Mehmet Zeki Paşa (1835-1926)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum.
- Çiçek, Fatih. 2016. "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Erzincan'da Eşkîyalık Hareketleri (1750-1800)", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, C.1. 159-168. Erzincan.
- Darkot, Besim. 1997. "Kemah", *İA*, C. 6, s. 559-561. Ankara: MEB Yayınları.
- Demir, Kader, Aksın, Ahmet. 2023. "18. ve 19. Yüzyılda Fırat Havzasında Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Eşkîyalık Faaliyetleri". *Near East Historical Review*, 13/1: 67 – 77
- Gencer, Fatih. 2015. "19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Dersim'de Merkezî otoriteyi Kurma Çabaları" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55: 217-242.
- Genç, Mehmet. 2005. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Geyikoğlu, Hasan. 2016. "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah" *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*. 28 Eylül – 1 Ekim 2016 *Erzincan Bildiriler Kitabı*. C. 1: 209-216.
- Gül, Abdulkadir. 2015a. "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Dersimin Islahı İçin Hazırlanan Raporlar ve Uygulamadaki Başarı Düzeyleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3, 16: 16-39.
- Gül, Abdulkadir. 2015b. "Osmanlı Dönemi Dersim Bölgesinde Yaşanan Güvenlik Sorunları" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3, 18: 1-33.
- Gül, Abdulkadir. 2017. "Osmanlı Dönemi Erzincan Kazasının Nüfusu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5, 47: 39-66.
- İnalcık, Halil, Quataert, Donald. 2006. *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Karataş, Yakup. 2020. "Arz ve Mahzarlar Işığında Erzincan Ahalisinin Talepleri" *Erzincan Tarihi*. Erzincan. 4.: 348-369,
- Konukçu, Enver. 2001. "Osmanlılar ve Millet-i Sâdikadan Ermeniler". *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*. Ankara: II/38: 621-629.
- Miroğlu, İsmet. 1990. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sümer, Faruk. 1990. *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şahin, İlhami. (2022) "Kemah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, s. 219-220, Ankara, TDV Yayınları.
- Şemseddin, Sami. (1314)-(1896), *Kamus'ul Alam* C. 5 İstanbul.
- Taş, Erhan. 2021. 1914-1923 Yılları Arasında Dersim'de (Tunceli) Asayiş". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Taş, Necati, Fahri. 2016. "Osmanlı Devleti'nin Meşrûtiyyet Döneminde Erzincan'da Eşkîyâlık" *Uluslararası Erzincan Sempozyumu* (28 Eylül-1 Ekim 2016) C. 1: 377-388)
- Taşcı, Kemal. 2020. "Ortaçağ Döneminde Erzincan" *Erzincan Tarihi*, C. II. 90-107, Erzincan.
- Turan, Osman. 1980. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Turan Neşriyat
- Ulutin, Hasan, Hakan. 2016. *II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde Dersim (1908-1938)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail, Hakkı. 1975. *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: TTK Yayınları.

Yakut, K., (2024), "20. Yüzyıla Girerken Dersim ve Devlet" *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*. 38: 91-106.

Yılmazçelik, İbrahim. 2011. *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı-İdari İktisadi ve Sosyal Hayat*. İstanbul: Kripto Yayınları.

